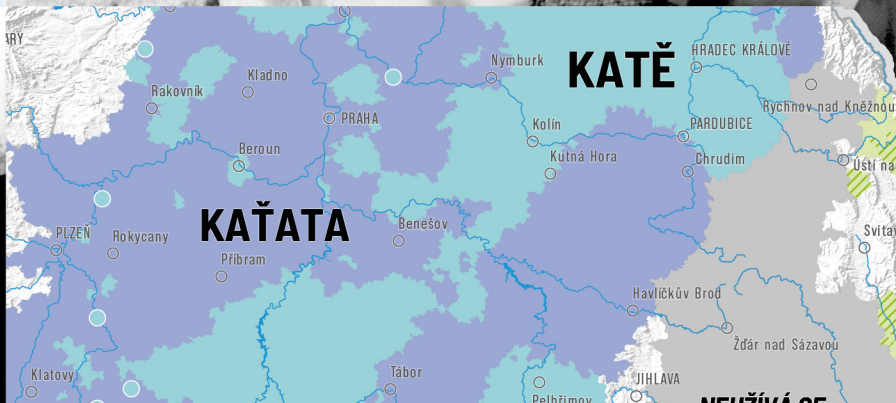

POMNOŽNÁ JMÉNA V NÁŘEČÍCH

Stanislava Spinková, Alena Vondráková

NEŠTOVICE		SOUCHOTINY	
NEŠTOVICE		SOUCHOTINA	
SPOJENÍ PŘÍDAVNÉHO JMÉNA A VÝRAZU NEŠTOVICE		SOUCHOTY	
NAŠTOVICE		SOUCHOTA	
ČERNÉ NAŠTOVICE		SOUCHOTĚ	
NAŠTOVICE		SOUCHOTÍ	
NAŠTOVIČKY		SUŠKY	
NEŠTŮVKY		SUŠKA	
NEŠTOVKY		SOUŠKY	
NEŠTOVKY		SOUŠKA	
OSÝPKY		SOUŠE	
SPOJENÍ PŘÍDAVNÉHO JMÉNA A VÝRAZU OSÝPKY		SUŠINY	
OSPICE		SUŠINKY	
		SUŠÁNKY	

PLURALIA TANTUM IN DIALECTS

POMNOŽNÁ JMÉNA V NÁŘEČÍCH

Stanislava Spinková

Alena Vondráková

Olomouc 2022

BROŽURA

Autorský kolektiv: Mgr. Stanislava Spinková, Ph.D.¹, RNDr. Alena Vondráková, Ph.D., LL.M.²

Pracoviště: ¹ Dialektologické oddělení, Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, v. v. i.

² Katedra geoinformatiky, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci

Výkonný redaktor: prof. RNDr. Jan Hlaváč, Ph.D.

Předseda redakční rady M·A·P·S: prof. RNDr. Vít Voženílek, CSc.

Odpovědná redaktorka: Mgr. Háta Kreisinger Komňacká

Technická redaktorka: RNDr. Alena Vondráková, Ph.D., LL.M.

Jazyková korektura: PhDr. Zina Komárková, Mgr. Petra Přadková, Mgr. Šimon Tesař

DOI 10.5507/prf.22.24461663

ISBN 978-80-244-6166-3 (print)

ISBN 978-80-244-6168-7 (iPDF)

M·A·P·S· Num·23

Autorský kolektiv: Mgr. Stanislava Spinková, Ph.D.¹, RNDr. Alena Vondráková, Ph.D., LL.M.²

Kartografické zpracování: RNDr. Alena Vondráková, Ph.D., LL.M.², Mgr. Jakub Koníček²

Zpracování dat: Mgr. Stanislava Spinková, Ph.D.¹ (excerpce dat, příprava tematických dat, jazykovědná analýza),

Mgr. Bronislav Stupňánek, Ph.D.¹ (příprava databáze),

Mgr. Šimon Tesař¹ (excerpce dat),

RNDr. Rostislav Néték, Ph.D.² (datové výpočty),

Mgr. Ondřej Štrubl² (datové výpočty),

RNDr. Alena Vondráková, Ph.D., LL.M.² (prostorové analýzy, úprava prostorových dat)

Pracoviště: ¹ Dialektologické oddělení, Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, v. v. i.

² Katedra geoinformatiky, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci

Recenzenti: PhDr. Jarmila Vojtová, Ph.D. (Ústav českého jazyka, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita)

Mgr. Bc. Zdeněk Stachoň, Ph.D. (Geografický ústav, Přírodovědecká fakulta, Masarykova univerzita)

Výkonný redaktor: prof. RNDr. Jan Hlaváč, Ph.D.

Předseda redakční rady M·A·P·S: prof. RNDr. Vít Voženílek, CSc.

Odpovědná redaktorka: Mgr. Háta Kreisinger Komňacká

Technická redaktorka: RNDr. Alena Vondráková, Ph.D., LL.M.

Jazyková korektura: Mgr. Petra Přadková, Bc. Tadeáš Krch

Data: © Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, v. v. i., a Univerzita Palackého v Olomouci, 2022

Podkladová data: ArcČR © ČÚZK, ČSÚ, ARCDATA PRAHA, 2022

V mapě byla použita data, která poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>), podporovaná Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy (projekt č. LM2018101).

DOI 10.5507/prf.22.24461670

ISBN 978-80-244-6167-0 (print), 978-80-244-6169-4 (iPDF)

Publikace vznikla na základě řešení projektu č. DG20P02OVV029 *Nářečí českého jazyka interaktivně.*

Dokumentace a zpřístupnění mizejícího jazykového dědictví jako nedílné součásti regionálních identit.

Poskytovatel podpory Ministerstvo kultury, Program NAKI II.

Vydavatel: Univerzita Palackého v Olomouci, Křížkovského 8, 771 11, Olomouc

Ediční řada M·A·P·S· (Maps and Atlas Product Series), Num. 23

Tisk: Univerzita Palackého v Olomouci, Křížkovského 8, 771 47 Olomouc

Profi-tisk group, Chválkovická 5, 779 00 Olomouc (mapa, složky)

Vydala Univerzita Palackého v Olomouci pro Katedru geoinformatiky jako její 98. titul.

1. vydání

Olomouc 2022

© Univerzita Palackého v Olomouci, 2022

ISBN 978-80-244-6165-6 (soubor)

POMNOŽNÁ JMÉNA V NÁŘEČÍCH

Pomnožná jména jsou podstatná jména, u kterých užíváme pouze tvary množného čísla, např. *nůžky*, *kamna*, *Vánoce*. Tvary množného čísla u nich ale nevypovídají nic o množství, k vyjádření množství potřebují pomnožná jména spojení s číslovkou, např. *jedny kleště* × *dvoje kleště*. Prostý počet, který je u apelativ s úplným paradigmatem (singulárovým a plurálovým) vyjádřen základní číslovkou, naznačuje u pomnožných jmen číslovka souborová (srov. *Mluvnice češtiny 2*, 1986, s. 118, též *Nový encyklopedický slovník češtiny*, 2017, a jinde).

U některých podstatných jmen plurálové tvary v úzu převažují, např. *plíce*, *záclony*, *hadry* ‚oděv‘. U těchto lexikálních jednotek lze jmenovat i tvar singuláru, avšak využití singulárového a plurálového tvaru se může podle kontextu lišit – např. v běžné komunikaci se téměř výhradně užívá plurálové formy *plíce*, zatímco se singulárovým tvarem *plíce* se setkáváme téměř výhradně v komunikaci odborné, lékařské. Tato jména, která velmi často označují pár nebo soubor objektů, např. též *kapesníčky*, *tenisky*, *zápalky* (a další objekty, které se zpravidla používají, kupují atd. v souboru, nikoliv po jednom kusu), alespoň v určitém kontextu lze považovat za jména pomnožná.

METODY VÝZKUMU A ZPRACOVÁNÍ DAT

Jazykový materiál zpracovaný v mapové kompozici pochází ze zdrojů uchovávaných v dialektologickém oddělení Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky, v. v. i. Je součástí Archivu lidového jazyka, který pracovníci dialektologického oddělení budují soustavně od r. 1952. Archiv lidového jazyka čerpá z různých zdrojů (nejstarší z nich pocházejí až z 60. let 19. století), publikace *Pomnožná jména v nářečích* je založena na zkoumání dat získaných ve třetí čtvrtině 20. století. Pocházejí s jednou výjimkou (*Vybrané jednoslovné názvy kožených kalhot*) ze dvou zdrojů. Pro publikaci je výchozí materiál z terénního výzkumu uskutečněného v 60. a 70. letech 20. století na základě *Dotazníku pro výzkum českých nářečí*. Výzkum prováděli školení dialektologové pro potřebu budoucího základního díla české dialektologie, jímž je *Český jazykový atlas* (publikován v letech 1992–2011 v šesti svazcích). Jako doplňkový zdroj posloužily údaje z výzkumu uskutečněného korespondenční metodou na konci 40. a v průběhu 50. let 20. století. Tento sběr byl realizován vyplněním *Slovníkového dotazníku pro výzkum českých nářečí*. Dotazníkové listy byly rozeslány do všech českých, moravských a slezských lokalit, v nichž tehdy sídlila škola. Objem dat získaných korespondenční

Pro výzkum, jehož výsledky jsou prezentovány v mapovém díle *Pomnožná jména v nářečích*, byla vybrána zvláště pomnožná jména, u kterých se jako nářeční rys očekávalo kolísání gramatického rodu, např. *gatě* – *kařata*, nebo skloňovacího druhu v rámci jednoho gramatického rodu, např. *souchoty* – *souchotě*, dále *sušky*, množné číslo – *suška*, jednotné číslo, podobně *osutina* – *osutiny*. Důvodem takového zaměření výběru jazykového materiálu je zvláště fakt, že projekt *Nářečí českého jazyka interaktivně. Dokumentace a zpřístupnění mizejícího jazykového dědictví jako nedílné součásti regionálních identit*, v jehož rámci tato publikace v edici M·A·P·S· vychází, je orientován primárně na morfologii. Avšak ani další jazykové plány nezůstaly při jazykové analýze materiálu stranou. Další dílčí mapová vyobrazení představují bohatost pomnožných jmen v nářečích po stránce hláskoslovné (*neštovice* – *naštovice*, *neštovice*), slovtvorné (např. *souchotiny* – *sušky* – *souchotě*, *neštovice* – *neštovky* – *neštůvky*, *koženky* – *kožinky*, *plátěnice* – *plátěňáky*) nebo lexikální (*spalnice* – *osypky* – *frízle*, *neštovice* – *hrubé ospice* – *poky*, *souchotiny* – *suchá nemoc* – *lunzocht*). Sleduje se také postup adaptace přejímek do češtiny v oblastech jazykového kontaktu česko-německého a česko-polského.

cestou je asi o jeden řád větší než objem dat z terénního výzkumu pro potřeby vzniku *Českého jazykového atlasu*. Ten proběhl v síti 420 venkovských lokalit a 57 lokalit městských. Vzhledem k tomu, že jazykový materiál získaný korespondenční cestou sesbírali explorátoři většinou bez předchozího dialektologického proškolení, nelze ho považovat za stejně spolehlivý jako jazyková data zaznamenaná školenými dialektology. Uvedme některé důvody takového soudu. Neproškolení explorátoři mají často tendenci zapisovat do dotazníků pouze diferenční jevy. V takových případech zapisují pouze nářeční výrazy, které se odlišují od výrazů, jež jsou součástí spisovného jazyka. Ve skutečnosti jsou však v některých případech některé spisovněčeské výrazy či jevy ve shodě s lokálními dialekty. Vyplňovatelé *Slovníkového dotazníku pro výzkum českých nářečí* na území Čech např. jen zřídka uvedli ve zkoumané položce kalhoty právě slovo *kalhoty*. Přesto nelze považovat výraz *kalhoty* v českých nářečích za neužívaný, nebo dokonce neznámý. Obecně také není možné bez výhrady přijímat obraz nářečního hláskosloví, tak jak ho laičtí vyplňovatelé zaznamenali; nářeční údaje v tomto jazykovém plánu posuzujeme jako nejméně spolehlivé.

V publikaci je uveřejněno několik ukázek z částí vyplněných listů *Slovníkového dotazníku výzkumu českých nářečí*, které obsahují položky věnované slovní zásobě z věcněvýznamového okruhu nemoc. V následujícím seznamu jsou zachovány nářeční doklady v prepisu, jak je uvedli explorátoři. Jde o výřezy dotazníkových listů z těchto lokalit (pořadí podle umístění v mapové kompozici):

- Vyškovec (okres Uherský Brod) – *osýpky* ‚spalničky‘; *súchoty*, *suchá nemoc* (oba výrazy ‚tuberkulóza‘); *brantové osýpky*, *něštovice* (oba výrazy ‚neštovice‘);
- Lovčičky (okres Vyškov) – *vosépký* ‚spalničky‘; *lunzocht* (‚tuberkulóza‘), *kalupírky* (‚tuberkulóza s rychlým postupem nemoci‘);
- Březová (okres Opava) – *mozgry* ‚spalničky‘; *suchoty*, *tubera*, *auscerung* (všechny výrazy ‚tuberkulóza‘); *ošpice* (‚neštovice‘);
- Kardašova Řečice (okres Jindřichův Hradec) – *naštovice*;
- Morávka (okres Frýdek-Místek) – *osypky* ‚spalničky‘; *suchotiny*, *lunzoch* (oba výrazy ‚tuberkulóza‘); *ospice* ‚neštovice‘;
- Úhlejev (okres Jičín) – *spalničky*, *vosejпка* (oba výrazy ‚spalničky‘); *tubera*, *sušky*, *oubití* (všechny výrazy ‚tuberkulóza‘).

Do map nebyly zařazeny údaje z výzkumu v tzv. pohraničí, ačkoliv některá data z pohraničního území k dispozici jsou. Jde o oblasti, které byly v průběhu staletí osídleny převážně německy mluvícím obyvatelstvem. Už během druhé světové války zde docházelo k přetržce v kontinuitě osídlení (Češi odcházeli do protektorátu) a po druhé světové válce bylo rozhodnuto o nuceném vysídlení většiny německy mluvícího obyvatelstva mimo Československo. Pohraniční oblasti byly dosídleny obyvatelstvem jazykově různorodým, proto v nich nelze hovořit o tradičních českých dialektech. Jazyková situace zde přesto byla průběžně zkoumána. Např. *Slovníkový dotazník pro výzkum českých nářečí* byl vyplněn v nemalém počtu pohraničních lokalit venkovských i městských. Pro potřeby *Českého jazykového atlasu* byl v 70. letech 20. století proveden doplňkový výzkum pohraničních městských lokalit, jehož výsledky zpracoval pro 5. svazek ČJA Karel Fic. Pohraniční problematice jsou věnovány některé studie, o nichž informovala Stanislava Kloferová (2007, s. 364–365), sama autorka metodologicky novátorské monografie o jazykové situaci v 80. letech 20. století v pohraničí tehdejšího Severomoravského kraje (Kloferová, 2000). Nejnověji se tématu věnovala ve své vynikající disertační práci Jana Nová (*Běžná mluva nejmladší generace v západočeském pohraničí*, 2016).

Po prostudování gramatické a dialektologické literatury a důkladném prozkoumání existujících záznamů o pomnožných jménech v Archivu lidového jazyka jsme přistoupili k výběru položek vhodných k excerptci. Vyexcerptovaná data byla podrobena jazykovědné analýze v hláskoslovném, morfologickém a slovtvorném plánu. Pro další zpracování materiálu, zejména z důvodu, aby mohl být výsledek přehledný a mapové zpracování nebylo přetížené, bylo třeba data lemmatizovat, tedy převést je do morfologizované podoby. Pravidelné hláskové regionální obměny tak byly potlačeny. Jejich přehled je uveden v úvodních pasážích v každém svazku *Českého jazykového atlasu* (tam srov. kapitulu PRO). V mapovém zobrazení se registrují nepravidelné hláskové obměny, jako je protiklad $g \times k$ u výrazů *gatě*, *katě*, příp. *gatata*, *katata*, a dále zánik měkkosti při odvozování pojmenování *plátenice* (vedle *plátěnice*), *plátěňáky* (vedle *plátěňáky*). V části věnované názvům nemocí se sleduje provedení či neprovedení alternace **u** : **ou** doprovázející odvozování výrazů jako *sušky* nebo *souše* a také provedení či neprovedení změny **o** v **ú** jako součásti slovtvorného procesu při vzniku pojmenování *neštůvky* a *neštovky*. U názvů neštovic je zobrazeno také rozšíření hláskových variant *naštovice*, *naštovice*, příp. *neštovice*. Vzhledem k tomu, jaký výsledek ukazuje např. územní distribuce hláskové podoby *neštovice* (viz jistou roztříštěnost územní distribuce v oblasti severovýchodočeských nářečí), si lze položit otázku, zda není tato roztříštěnost do jisté míry zaviněna i tím, že si vyplňovatelé z řad laické veřejnosti skutečnou hláskovou realizaci dialektismu nemuseli uvědomit a podali informaci pouze o existenci slova *neštovice* v místním nářečním lexiku.

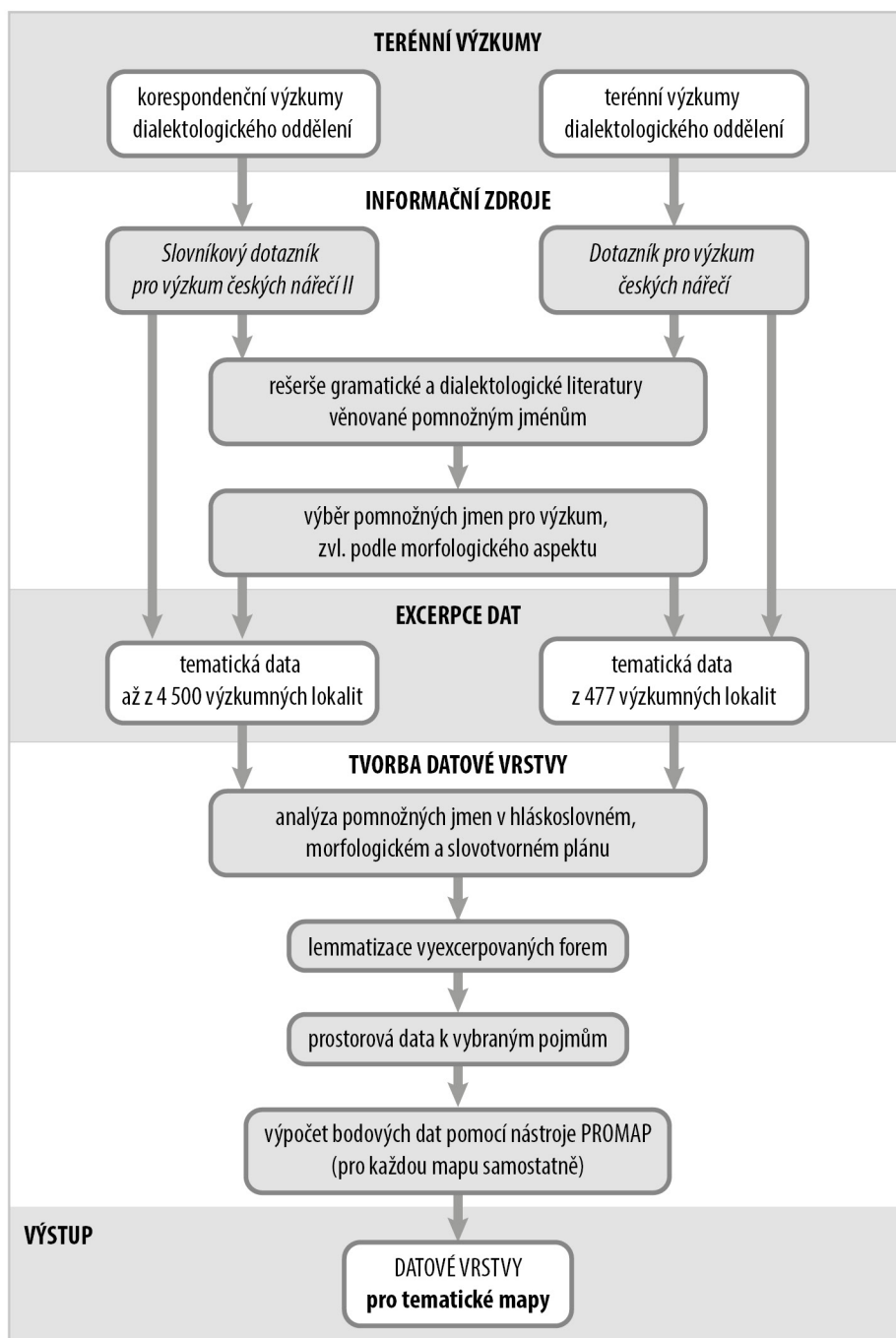
Dialektologická data byla následně převedena na prostorová data, a to lokalizací do bodové vrstvy výzkumných lokalit (centroidy částí obcí). Následné zpracování proběhlo ve speciálně vytvořeném softwaru PROMAP. Ten díky vytvořenému výpočetnímu algoritmu umožňuje poloautomaticky analyzovat vstupní data a také umožňuje dopočítat data chybějící. Výsledkem je prostorové vyjádření pro celé sledované území, nikoliv jen pro místa, kde přímo výzkum probíhal.

Import dat do softwaru PROMAP proběhl prostřednictvím CSV souboru. PROMAP nabízí okamžitý náhled importovaných dat, což umožňuje vizuální kontrolu. Následně proběhl výpočet na základě nastavených parametrů. Jejich hodnoty byly stanoveny na základě odborné diskuze mezi odborníky z Ústavu pro jazyk český Akademie věd ČR, v. v. i., a Katedry geoinformatiky Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého

v Olomouci. Nastavení pro výpočet datových vrstev vytvořených nářečních map bylo následující: včetně bariér (ANO), zohlednit břeh řeky (ANO), vzdálenost v km (25), dynamická vzdálenost – koeficient (2,4), mocnina IDW (2,8), počítat vzdálenost (ANO), počítat úhly (ANO), počítat zákryt (ANO), počítat rok (NE), způsob výpočtu (sčítání), váha vzdálenost (1), váha úhel (1), úhel zákrytu (30), atribut bariéry řeky WD7 – 50 (70 %), WD7 – 20 (20 %), WD7 – 5 (5 %). PROMAP automaticky zobrazuje náhled, což umožňuje opět okamžitou vizuální

kontrolu s možností úpravy výpočetních parametrů. Export výsledné vrstvy byl do souboru GEOJSON.

Získaný GEOJSON soubor byl naimportován do softwaru ArcGIS Pro, kde proběhly případné individuální korekce na základě připomínek dialektologů, kteří data excerpovali. Následně proběhla vizualizace výsledků, nastavení vhodného znakového klíče a dalších náležitostí, které jsou popsány v kapitole *Kartografický projekt*. Postup tvorby prostorových datových vrstev je ilustrován na schématu v obr. 1.

Obr. 1 Schéma tvorby tematických datových vrstev nářečních map

PROBLEMATIKA POMNOŽNÝCH JMEN V GRAMATICKÉ A DIALEKTOLOGICKÉ LITERATUŘE

Pomnožná jména zůstávala dlouho na okraji zájmu jazykovědců, a to nejen českých, ale i badatelů v jiných jazycích (jak zmiňuje také Fiedlerová, 1975, s. 267). Pročteme-li vybrané gramatiky určené jak lingvistickému publiku (Gebauer, 1896, Trávníček, 1951), tak příručky sestavené pro potřeby široké veřejnosti (Gebauer, 1904, Trávníček, 1936, Gregor, 1945), byla pomnožná jména od konce 19. století zmiňována v rámci výkladu skloňovacích typů vždy spíše v jednotlivostech. Nejčastěji se upozorňovalo na tvary v jednotlivých pádech odlišné od vzorového substantiva, zpravidla šlo o pomnožná jména *varhany, dveře, kvasnice, vrata*. Podrobnější výklad lze nalézt v publikacích věnovaných studentům a široké veřejnosti. Až do 80. let 20. století obsahují gramatické popisy údaje o skloňovacích typech pomnožných jmen spíše výběrově. Na úplnost ve výčtu a popisu skloňovacích typů pomnožných jmen aspirují teprve autoři *Mluvnice češtiny 2* z roku 1986.

O něco větší prostor je v gramatikách od konce 19. století věnován pomnožným jménům mezi proprii. Jan Gebauer se v *Historické mluvnici* (1896) podrobněji zabývá např. skloňováním místního jména *Lobkovicě*. Do publikace určené pro nevědecké uživatele, a to do *Příruční mluvnice jazyka českého pro učitele a studium soukromé* (1904), vřadil do kapitol o skloňovacích typech kromě poznámek o jednotlivých pomnožných apelativech také rozdělení pomnožných jmen z pohledu sémantiky, a to na pomnožná jména místní a jména svátků a slavností: „Některá podstatná jména znamenají předmět jen jeden a přece jsou čísla množného. Jména ta slovou pomnožná. Na př. *kamna, nůžky, kleště, Horky, Benátky*“ (Gebauer, 1904, s. 283). Dále upozorňuje na skloňovací vzory *Uhry, Brozany* (Gebauer, 1904, s. 94–95) a *Lobkovicě* (Gebauer, 1904, s. 99–100), stručný komentář podává např. k apelativům *vrata* (Gebauer, 1904, s. 101) nebo *kvasnice* (Gebauer, 1904, s. 109) a také k zeměpisným jménům *Teplice* (Gebauer, 1904, s. 111–112) a *Krkonoše* (Gebauer, 1904, s. 113). Jako zvláštní skupiny vyčleňuje pojmenování svátků a slavností: *Vánoce, Velikonoce, Hromnice, letnice, ostatky (masopustní), křtiny, narozeniny, jmeniny, svatby, oddávky*; vyjadřuje se i k tvarům staročeským a nářečním (*svatby*). Vysvětluje také, že jméno *Velikonoce* vzniklo analogií podle jména *Vánoce*. Na s. 111 uvádí, jak se tyto názvy skloňují a ve kterých pádech u nich dochází k přechodům k jiným deklinačním typům.

Také František Trávníček zařazuje do *Mluvnice spisovné češtiny* (1951) výklad o pomnožných jménech

do podkapitol věnovaných jednotlivým skloňovacím typům. V některých případech uvádí celá paradigmata, např. mezi podkapitoly o skloňovacích typech *duše* a *kost* vřazuje podkapitolu o pomnožných jménech *Hromnice, letnice, Vánoce, Velikonoce, dveře//dvěře, jesle, housle, sáně//saně, žně*. Zmiňuje též rozdíl mezi skloňováním místních jmen *Hranice, Teplice* a *Hostovice* (Trávníček, 1951, s. 507–508).

Alois Gregor navazuje ve své publikaci *Mluvnice jazyka českého pro vyšší třídy středních škol* (1945) na tradici gramatik pro širokou veřejnost z období padesáti let, které předcházely vydání jeho gramatiky: komentuje převážně odchylky v jednotlivých pádech, zvláště uvádí výklad o staročeském a novočeském jazykovém materiálu.

První obsáhlé třídění pomnožných jmen z hlediska sémantického není součástí žádné studie věnované především vědecké obci, ale pochází z pera Pavla Eisnera. Ve stati *O pomnožnosti neboli: La multiple splendeur*, která vyšla v souborném díle *Chrám i tvrz* v roce 1946 (reprint 1992), upozorňuje na rozpor množného čísla v názvech užívaných pro jednotliviny. Eisner sestavuje sémantické okruhy názvů vyskytujících se bez jednotného čísla, zamýšlí se nad těmito okruhy a srovnává existenci pomnožných jmen v češtině s výskytem v dalších jazycích. Všechny své úvahy doplňuje bohatým výčtem příkladů.

Soustavnější lingvistický popis pomnožných jmen vypracovala Alena Fiedlerová (1975) ve své studii *Nástin vývoje pomnožných jmen v češtině* uveřejněné v časopise *Slovo a slovesnost*. Vzhledem k tomu, že po formální stránce nenašla ve svém materiálu žádné výrazné třídící rysy, sestavila s přihlédnutím k literatuře domácí i zahraniční provenience obsáhlou klasifikaci pomnožných jmen na základě sémantických znaků. Konstatovala dvanáct skupin pomnožných jmen: „a) jména nástrojů, náradí a zařízení (*hrábě, necky, kamna*); b) jména částí oděvů, výzbroje a výstroje (*háčě, brně, pochvy*); c) jména částí těla (*usta, plíce*); d) jména místní (*Lobkovicě, draha, jatky*); e) názvy svátků, významných dní, událostí a období v životě člověka a společnosti (*vánocě, křtiny, hody*); f) názvy časových úseků (*kalendy, sena*); g) jména látková (*kvasnicě, matoliny*); h) názvy nemocí (*súchotiny*); ch) názvy her (*šachy, kuželky*); i) názvy písemností (*knihy, registra*); j) dávky (*požitky*); k) abstrakta (*poměry, rozpačky*)“ (Fiedlerová, 1975, s. 268). Ke každé ze jmenovaných skupin pak podala zevrubný výklad. Dále se podrobně zabývala slovtvorným procesem pomnožných jmen (Fiedlerová, 1975, s. 278–282).

O deset let později publikovala v časopise *Naše řeč* Libuše Kroupová stať *K pomnožným podstatným jménům v současné češtině* (1985). Ve své stati reagovala na četné dotazy učitelů, kteří „se pozastavují nad tím, že charakteristika mnohých podstatných jmen jako jmen pomnožných není v našich běžných jazykových příručkách jednotná [...]“ (Kroupová, 1985, s. 57). Vysvětlila tradiční pojetí čísla jako gramatické kategorie v češtině a rozlišování mnohosti a jednosti (k tomu více viz F. Daneš, 1967, a M. Dokulil, 1970). U podstatných jmen s převahou plurálních tvarů dochází podle Kroupové při užití singulárního tvaru ke vzniku nové lexikální jednotky s jiným významem (jako příklad uvádí *omalovánky*, knížka obrázků' a vedle toho *omalovánka*, obrázek'), nebo jde o specifikaci jedné části jednotliho celku (za příklad dává spojení *levá plíce a pravá kalhoty*, Kroupová, 1985, s. 59).

Dále představila Kroupová třídění pomnožných jmen podle četnosti tvaroslovných a slovtvorných formantů v následujícím sledu: „**nejčastější** -y, -ky, -čky, -iny; **četné** -a, -e, -ie; **řidké** -í, -í, -é, -ě, á, -ice“ (Kroupová, 1985, s. 59). Typ podstatných jmen, jako jsou *boty, punčochy, lyže, brusle*, „kterých se užívá převážně v množném čísle, ale jednotné číslo se vyskytuje řidčeji, ale běžně,“ Kroupová navrhuje označovat jako párová (Kroupová, 1985, s. 59).

Kroupová nakonec uveřejňuje výčet typů pomnožných jmen podle významu. Ve svém seznamu dělí tato jména ještě na *konkrétná* a *abstraktná*; konstatuje, že *nejednotnost* v uvádění tvarů v příručkách doprovází především *konkrétná* (Kroupová, 1985, s. 63).

Obsáhlý morfologicky orientovaný popis pomnožných jmen přinesla až *Mluvnice češtiny 2* (1986). Také v ní je výklad o pomnožných jménech vřazen do podkapitol věnovaných jednotlivým skloňovacím typům. Autoři mluvnice věnovali samostatnou podkapitolu rovněž propriálním pluraliím tantum.

Pro čtenáře široké veřejnosti koncipovaná *Příruční mluvnice češtiny* (1995) uvádí stručný komentář k pomnožným jménům v podkapitolách věnovaných skloňování podstatných jmen jednotlivých gramatických rodů. Samostatně zmiňuje též spojování pomnožných jmen s číslovkami označujícími počet souborů. Vedle toho upozorňuje, že „v nepřímých pádech těchto spojení bývají číslovky *dvoje, oboje, troje* ... nahrazeny tvary od číslovek *dva, oba, tři*...: *Přilož do obou kamen; Po všech třech dveřích stékala barva* atp.“ (Karlík, Nekula, Rusínová, 1995, s. 303).

Marie Čechová pojednala v kolektivní monografii *Čeština – řeč a jazyk* (2000, s. 53–54) o pomnožných jménech v podkapitole zaměřené na číslo podstatných jmen. Vyčleňuje čtyři skupiny pomnožných jmen: názvy

„podvojných“ předmětů, názvy složitějších nástrojů, názvy časových období a některá vlastní jména místní a pomístní. Též se vyjadřuje ke spojení pomnožných jmen a číslovek souborových.

František Štícha přichází v *Akademické gramatice spisovné češtiny* (2013) s novou koncepcí gramatického popisu pomnožných jmen. Vzhledem ke skutečnosti, že nelze u této skupiny podstatných jmen rychle a snadno identifikovat jejich rod, rozhodl se „podat přehled deklinace jmen pomnožných vcelku, nikoliv – jak tomu bylo tradičně – roztroušeně u jednotlivých rodů a vzorů“ (Štícha, 2013, s. 356). Mezi pomnožnými jmény rozlišuje skupinu pravidelně skloňovaných feminin (vzory *noviny, brýle, Budějovice*), skupinu pravidelně skloňovaných maskulin (vzory *šaty, Háje*), skupinu pravidelně skloňovaných neuter (vzor *ústa*) a skupinu pomnožných jmen skloňovaných nepravidelně (Štícha, 2013, s. 357–361). Do svého výkladu zařazuje celá paradigmatata uvedených vzorů. V rámci skupiny jmen skloňovaných nepravidelně komentuje nejprve paradigmatata substantiv *peníze, tepláky, varhany, rozpaky, prsa* a *Vánoce*, dále se vyjadřuje k pomnožným názvům obcí (kromě typu *Budějovice*) a názvům pohoří. Mezi názvy obcí uvádí tato celá paradigmatata: *Hradčany, Plasy, Ležáky, Doudleby* a *Kravaře*; mezi názvy pohoří zmiňuje nepravidelnosti jmen *Brdy* a *Karpaty*. Svůj komentář doplňuje Štícha doklady větných spojení s pomnožnými jmény, která převzal z *Českého národního korpusu*.

V roce 2014 uveřejnil Petr Malčík dvě stručné poznámky k popisu pomnožných jmen v českých gramatikách (Malčík, 2014, s. 53–55). Malčík považuje za sporné, že jsou plurálové tvary pomnožných jmen bezpříznakové a nevypovídají nic o množství (jak uvádí Klára Osolsobě v *Encyklopedickém slovníku češtiny* z r. 2002, s. 315–316), zejména u tzv. párových orgánů, a to z důvodu, že „se z logiky věci v určitých kontextech množství implicitně vyjadřuje. Srov.: *Na plicích mi čile bují plicní mor. Včera mi opět transplantovali játra.*“ (Malčík, 2014, s. 53). Dále uvažuje o možnosti změny v přístupu k pluraliím tantum typu *ledviny* a *plíce*, u nichž se v úzu běžně vyskytují singulární podoby; vybízí k zamyšlení, zda jména tohoto typu stále řadit mezi pomnožná jména (Malčík, 2014, s. 54).

Vít Michalec a Vojtěch Veselý publikovali v časopise *Slovo a slovesnost* studii věnovanou významové nevyhraněnosti podstatných jmen, v jejichž úzu převažují plurálové tvary (Michalec, Veselý, 2016, s. 163–184). Tato jména stojí na přechodu mezi pravými pluraliím tantum a podstatnými jmény s plně vyvinutou opozicí singuláru a plurálu. Autoři studie se zaměřili na substantiva, jejichž plurálové tvary mají v některých kontextech buď

význam souborový (*boty* ‚pár bot‘, *zápalky* ‚krabička zápalek‘, *klíče* ‚svazek klíčů‘), nebo se významově přibližují ke jménům látkovým (*halušky*, *škubánky*, *borůvky*, *piliny*).

Stav popisu pomnožných jmen v **dialektologické literatuře** odpovídá dobovým zvyklostem v ostatní jazykovědné literatuře. Adolf Kellner ve svých publikacích jmenuje některá pomnožná jména, např. *dveře* nebo *sáně*, uvádí jejich nářeční podoby, k jakému deklinačnímu typu přináležejí a jmenuje pádové formy, které se buď liší od systému, nebo jsou ve shodě s ním. Činí tak v monografiích *Štramberské nářečí*, např. *přý saňoch* (Kellner, 1939, s. 50), *dveřý* (Kellner, 1939, s. 51), i *Východolašská nářečí* (Kellner, 1946–1949). Také Arnošt Lamprecht zmiňuje ve své monografii *Středoopavské nářečí* dialektismus *dveřý* (Lamprecht, 1953, s. 50). Jaromír Bělič zaznamenává v knize *Dolská nářečí na Moravě* nářeční tvary nepřímých pádů pomnožných jmen místních (Bělič, 1954, s. 124–125), dále neuter *vrata*, *záda* (Bělič, 1954, s. 132) a velmi podrobně se věnuje doloženým nářečním tvarům podstatného jména *dveřa* včetně jejich územní distribuce ve sledované oblasti (Bělič, 1954, s. 130). K jednotlivým pomnožným jménům přihlíží ve své práci *Severní pomezí moravsko-slovenských nářečí* (1964) také Josef Skulina.

Další nářeční monografie českých dialektologů vzniklé v 50. až 70. letech 20. století jsou často zaměřeny na jiný jazykový plán – většinou sledují hláskoslovnou charakteristiku nářečí v oblasti, později syntaktické jevy; problematikou pomnožných jmen se většinou nezabývají. Sestavují se ale regionální slovníky, jež obsahují i pluralia tantum zachycená výzkumem, takovým je např. *Slovník nářečí slavkovsko-bučovického* od Aloise Gregora, 1959. Jako příklad hesel Gregorova slovníku budiž uvedena pomnožná jména „**cajkovice**, -vic, ž. pomn. = kalhoty z cajku: Enom se chitňi trošku za hřebík, a už majó cajkovice d'óru“ (Gregor, 1959, s. 31) a „**lunzoch//lunzocht**, -a m., *zastar.* = souchotiny: Je chudé a bledé, enom košť a kůža, má istotně lunzoch“ (Gregor, 1959, s. 90). Jakýkoliv dílčí, natož souhrnný teoretický popis ale, pokud jde o nářeční pomnožné lexikum, schází.

Jaromír Bělič zařadil do svého *Nástinu české dialektologie*, stěžejního díla české vědy o nářečích, kapitolu věnovanou morfologii. Ve výčtu nářečních morfologických zvláštností zmiňuje Bělič jediný případ rozdílné územní distribuce singulárového a plurálového tvaru – jde o podstatné jméno *úvrať*, které může

v některých nářečních oblastech vystupovat pouze ve tvaru množného čísla (Bělič, 1972). Podstatné jméno *úvrať* bylo později zařazeno také do ČJA 3 (položka 32 *úvrať*). Užívání pouze plurálových forem tohoto výrazu bylo v českých nářečích doloženo v přechodovém pásu česko-moravském, na Znojemsku, dále v prostoru středomoravských a východomoravských nářečí východně od linie Kyjov, Kroměříž a Lipník nad Bečvou. Pás užití nepokračuje do slezských nářečí (s výjimkou nářeční podoby *navrata* v obci Branice, české enklávě na území Polska).

Obsáhlejší morfologicky orientovaný komentář má k jednotlivým pomnožným jménům až Stanislav Králík ve své monografii *Nářečí na Kelečsku* (1984).

Řadu dílčích informací o úzu pomnožných jmen obsahuje *Český jazykový atlas* (1992–2011). Zmínky o jednotlivých pomnožných jménech lze dohledat ve všech jeho svazcích. Např. Jarmila Vojtová v ČJA 3, 168, zpracovala nářeční pojmenování *dobytek*, které označuje souhrnně hospodářská zvířata, zejména skot, ovce, kozy a vepře, někdy i koně. Při výzkumu byly zaznamenány lexikální diference, u výrazu *dobytek* pak rozdíl v čísle (*dobytek* sg. proti *dobytky* plt.). Stará plurálová forma *dobytky* byla podle Vojtové v reliktech zaznamenána jihozápadně od Vsetína a místy na Uherskobrodsku.

Ve 4., morfologicky orientovaném svazku ČJA jsou souhrnně představeny výsledky zkoumání územní distribuce a morfologické zvláštnosti pomnožných jmen *dveře* (ČJA 4, 119), *kasárny* (ČJA 4, 121) *louky* (kolísání s pomnožným jménem středního rodu *luka* viz ČJA 4, 120) nebo *vidle* (ČJA 4, 112).

Přechodu nářečních podstatných jmen mezi gramatickými rody se věnovala Stanislava Kloferová ve své studii *K morfologickým moravismům* (2004). Zjistila výskyt nářečních tvarů pomnožných jmen středního rodu *dveřa*, *náspja*, *úvrata*, *žňa*, *dňa*, *zďa*, *fousa* a *slza* v oblasti východomoravských nářečí s různě rozsáhlým přesahem do oblasti nářečí středomoravských.

Srovnání dat ze *Slovníkového dotazníku pro výzkum českých nářečí*, dat z *Dotazníku pro výzkum českých nářečí* (údaje pro ČJA) a dat z vlastního terénního výzkumu v oblasti jižně od Třebíče, severozápadně od Znojma a v okolí Moravského Krumlova provedla Libuše Čížmarová ve své disertační práci *Jazykový atlas jihozápadní Moravy* (knižně r. 2000). Na území jejího výzkumu probíhá mj. nářeční hranice užívání dialektismů *kalhoty* a *gatě*.

VYBRANÉ NÁZVY RŮZNÝCH DRUHŮ KALHOT

Oděvní terminologii se v českém prostředí věnovala Ludmila Hanzíková. Předmětem jejího zájmu se stala sémantická stránka procesu vzniku názvů této části slovní zásoby. V článku *Názvy kalhot v češtině z hlediska principů sémantické motivace* z roku 1988 popsala několik motivačních typů. Podle Hanzíkové jsou z frekvenčního hlediska zajímavé celkem tři typy, jednak názvy kalhot podle použitého materiálu, mezi takové názvy se řadí *manšestráky, dyftýnky* aj., jednak názvy kalhot, které souvisejí se zahalenou částí těla, jako příklad jmenuje mj. *nohavice* nebo *gatě*, jednak názvy deverbativního původu, např. *třaslavice, praštěnky, drlé*.

Otázka na nářeční pojmenování kalhot, spodků a plátěných kalhot byla zahrnuta do obou dotazníků, jež se staly materiálovým zdrojem této mapové kompozice. Při terénním výzkumu pro *Český jazykový atlas* byly nářeční názvy kalhot a spodků zkoumány ve všech 477 lokalitách. Výzkum pojmenování plátěných kalhot byl realizován v nižším počtu lokalit – na území Čech byla totiž tato položka zahrnuta mezi otázky, jež se mají zkoumat pouze v tzv. řídké síti lokalit (v Čechách tedy ve 105 venkovských lokalitách). Označení kožených kalhot jsou k dispozici pouze ze sběru korespondenční metodou, do *Dotazníku pro výzkum českých nářečí* pro potřeby ČJA otázka na tento druh kalhot zařazena nebyla.

Z vyzkoumaných názvů pro **kalhoty** a pro **spodky** jsou do publikace *Pomnožná jména v nářečích* zařazena jen označení *gate, katě, gařata a kařata*. Ostatní výrazy pro kalhoty jako *kalhouty, kalhotišřata* nebo *galaty* aj. ani výrazy *podvlíkačky, spodňáky, podzuvačky* pro spodky byly ponechány stranou.

Nářeční pojmenování **plátěných kalhot** nebyla dosud ani z jednoho ze zmíněných výzkumných zdrojů zpracována. Ani údaje ze sběru nářeční názvů **kalhot vyrobených z kůže**, jež jsou k dispozici pouze z korespondenčního výzkumu, zatím nebyly pojaty do žádné jazykovězeměpisné publikace.

Gatě, katě, gařata a kařata

Slova *gatě, katě*, příp. *gařata, kařata* nejsou v češtině stylově neutrální. Podle *Slovníku spisovného jazyka českého* jsou *gatě* a *katě* slova zastaralá, příp. nářeční; *gařata* a *kařata* jsou součástí obecné češtiny.

Není úplně obvyklé, aby měly české výrazy v násloví *g-*. Původní *g* procházelo nejpozději od přelomu 12. a 13. století hláskovým vývojem, na jehož konci byla hláska *h*. Tato změna se postupně rozšířila na celé území bez výjimky. Novočeské výrazy s náslovím *g-* proto zpravidla nejsou domácího původu (např. *galeje, gežír, guma*). Ve staročeských textech je sice

doloženo pojmenování *hacě* pro spodky, to však zaniklo a dialektismy *gatě* a *katě* nemohou být vzhledem k hláskovému vývoji jeho pokračováním. Jak uvádí Jiří Rejzek v *Českém etymologickém slovníku* (2001, s. 183), slovo *gatě* jsme si vypůjčili z maďarštiny nebo polštiny. Maďarština převzala svůj výraz *gatyá* ze slovanských jazyků, proto naše staročeské *hacě* i přejaté moravské a slezské *gatě* nakonec pravděpodobně mají společný původ, i když se k nám slova dostala různými cestami.

V západní části našeho území pokračoval hláskový vývoj slov *gatě*, příp. *gařata*, v Čechách a na jihozápadní Moravě tak převažují vývojově mladší obměny s náslovím *k-*.

Podstatná jména *gatě* a *katě* náleží ke skloňovacímu vzoru *růže*. Přikloněním ke vzoru *kuře* vznikla pojmenování *gařata* a *kařata*.

Starší výzkum provedený korespondenčně zachytil širší výskyt výrazů *katě* a *kařata* pro **kalhoty** než pozdější výzkum, jehož výsledky byly zveřejněny v prvním svazku *Českého jazykového atlasu*. Podle Pavla Jančáka, zpracovatele výsledků terénního výzkumu, už mluví v oblasti středočeských a jihozápadočeských nářečí slova *katě* a *kařata* pro **kalhoty** až na výjimky – *katě* v Kralovicích (okres Plzeň), v Tisu (okres Havlíčkův Brod), *kařata* v Bechlíně (okres Litoměřice), v Tisu (okres Havlíčkův Brod) – neznají. Na území Čech se obvykle slova *katě* a *kařata* v tomto významu užívají v oblasti nářečí severovýchodočeských a českomoravských. Obvykle jde o výrazy s příznakem citového zabarvení. Na Moravě a ve Slezsku je výraz *gatě* pocitován jako neutrální.

Z toho důvodu je možno slovo *gatě* použít na Moravě ve významu **spodky** povětšinou jen ve spojení s přídavným jménem (*spodní gatě*, příp. *podvlíkačí gatě*). Výrazy *katě* a *kařata* bez specifikujícího doplnění znají podle *Českého jazykového atlasu* nářeční mluví ve významu spodky na jihu a západě Čech. Starší korespondenční výzkum doložil rozdíl v jejich územním rozšíření, zaznamenal je na rozsáhlejší teritoriu. Četný výskyt názvu *kařata* byl zjištěn v oblasti středočeských a jihozápadočeských nářečí, pojmenování dominuje v pomyslném oblouku od Mělnicka přes Lounsko, Plzeňsko a jižní Čechy. Výraz *katě* ve shodném významu se s ním v nářečním úzu částečně překrývá, soustavně byl však v jihozápadočeských nářečích zapsán jen v jihočeském úseku (srov. souvislý areál v oblasti mezi Příbramí, Pískem a Tábořem a také mezi Jindřichovým Hradcem a Pelhřimovem). Starší sběr zachytil *katě* ve významu spodky i v oblasti severovýchodočeských nářečí.

Názvy plátěných a kožených kalhot

Bohatost nářečních slovtvorných prostředků a jejich regionálnost lze sledovat na příkladu jednoslovných pojmenování různých druhů kalhot. Pro plátěné kalhoty nářeční mluvčí užívali např. označení *drle*, *režňáky* nebo *třaslavice*, pro kožené kalhoty si utvořili výrazy jako *čertovice*, *jelenice* nebo *praštěnky*. Početné názvy kalhot souvisí s materiálem, z něhož jsou ušity. Pro mapové zpracování byla vybrána jména, která jsou motivována skutečností, že jsou kalhoty vyrobeny z plátna, nebo z kůže. Jde vždy o formy vzniklé univerbizací spojení *plátěné kalhoty*, příp. *kožené kalhoty*, tedy např. *plátěnky*, *kožeňáky* nebo *koženčata*. Někdy se při odvozování takových názvů využije zkrácený základ přídavného jména, výsledkem tvoření jsou pak formace jako *plátasy*, *kožáky* nebo *kožovky*.

Názvy obou druhů kalhot jsou většinou ženského rodu (pokud jde o množství dokladů i území, na nichž jsou doloženy). V rozsáhlejších areálech se v Čechách užívají formace *plátěnky*, *koženky*, na Moravě *koženice*. Podstatná jména mužského rodu byla zdokumentována u názvů obou druhů kalhot rozptýleně v Čechách a na Moravě, kompaktní areály tvoří jen ve Slezsku: *plátěňáky* proti *plátěňákům*, příp. *kožáky*. Na Moravě je u názvů plátěných kalhot zjištěný stav různorodější. Lze konstatovat častější výskyt názvů ženského rodu

plátěnice v centrálním úseku středomoravských nářečí, názvu *plátěnice* v ostatních oblastech středomoravských nářečí a pojmenování mužského rodu *plátěňáky* na území východomoravských nářečí.

Jako jisté zvláštnosti v kontextu sledovaných pojmenování můžeme označit formace *kožíňky*, *koženáče* a *koženčata*. Odvozeninu *kožíňky* užívali nářeční mluvčí v malém areálu na jihozápadě Moravy (předpokládáme, že areál v minulosti mohl pokračovat přes česko-moravskou hranici do Čech, srov. doklady rozptýlené v okrese Pelhřimov). Sporadicky bylo zaznamenáno jednak podstatné jméno *koženáče*, a to v Oslavicích (okres Žďár nad Sázavou), Herálcích-Zdislavicích (okres Havlíčkův Brod), Šebrově-Kateřině (okres Blansko) a Zábřehu-Pivoníně (okres Šumperk), řadí se ve skloňování k měkkému mužskému vzoru *stroj*, jednak podstatné jméno *koženčata*, jediné jméno středního rodu, navíc s analogickými formami sklonění podle vzoru *kuře*, to bylo zachyceno v Lišicích (okres Hradec Králové).

V případech výskytu dvou formací v jedné obci si zpravidla konkurují jména ženského rodu *plátěnky*, *koženky*, *plátěnice*, *plátěnice*, *koženice* se jmény mužského rodu jako *plátěňáky*, *kožeňáky*, *plátáky*, *kožáky*. V takových případech považují informátoři nezdůvodněná formace ženského rodu za starší proti novějším odvozeninám rodu mužského; jejich úsudek lze potvrdit.

NÁZVY NEMOCÍ

Problematikou názvů nemocí a vůbec slovní zásobou v oboru lékařství se v českém prostředí dlouhodobě zabývá Ivana Bozděchová. Je autorkou celé řady publikací s tímto zaměřením, pro potřebu analýzy pomnožných jmen mezi názvy nemocí byl však inspirativní zvláště článek o sémantice těchto pojmenování *Morbus professionalis (K motivovanosti českých názvů nemocí)*, jenž byl otištěn v časopise *Naše řeč* v roce 2006. Bozděchová v něm mj. zmiňuje také existenci Mezinárodní statistické klasifikace nemocí, která je pravidelně revidována, a její českou verzi (Bozděchová, 2006, s. 122). Důležitější ovšem je postřeh, že „metaforické a metonymické názvy nemocí jsou svědectvím úrovně poznatků medicíny o nemocích v době vzniku pojmenování a zároveň mnohdy poskytují širší asociace společenské“ (Bozděchová, 2006, s. 121). Také do publikace *Pomnožná jména v nářečích* byla zařazena pojmenování nemocí, která vznikla přenesením názvů jednotlivých pupínků vyrážky – např. *neštovice*, *ospice*, *osutiny*; srov. též příslušná hesla ve *Staročeském slovníku* (Gebauer, 1970, s. 428; *Staročeský slovník*, 1977, s. 918–919;

Staročeský slovník, 1984, s. 730, 750). Téma motivace pojmenování některých staročeských názvů chorob a vývoj těchto pojmenování i v 19. století zpracovala ve své magisterské diplomové práci rovněž např. Simona Střalková (2013). Zásadním zdrojem informací o lékařské terminologii v období staročeském jsou publikace z pera Aleny M. Černé (2006, 2009 a další).

Nářeční výzkum přinesl také některá zajímavá zjištění v oblasti utvářenosti názvů nemocí, která jsou prezentována v této mapové kompozici. Jazykovědný popis utvářenosti názvů nemocí v češtině nalezneme v kolektivní publikaci *Tvoření slov v češtině 2* (1967). Součástí kapitoly *Některé sémanticko-slovtvorné skupiny jmen* je i podkapitola věnovaná procesu vzniku pojmenování nemocí. František Váhala zde (s. 670–672) konstatuje, že „české názvy nemocí netvoří příliš vyhraněné slovtvorné řady, a to zřejmě proto, že různé nemoci byly pojmenovány v různých dobách vývoje jak českého jazyka, tak české lékařské vědy. Mnohé názvy jsou [mluví o spisovném jazyce – pozn. S. Spinkové] původu lidového, jiné byly vytvořeny uměle. A tak dnes

[publikace vydána 1967 – pozn. S. Spinkové] v české lékařské vědě a praxi existují vedle sebe dva systémy názvů (dvojitá nomenklatura).“ S Váhalovými závěry se lze ztotožnit i dnes.

Pojmenování tuberkulózy

Mezi pomnožná jména se řadí relativně značné množství názvů nemocí. V posledních letech jsme nuceni věnovat pozornost vzrůstajícímu počtu pacientů s tuberkulózou, nemocí, jejíž výskyt se dařilo v 2. polovině 20. století ve středoevropském prostoru postupně minimalizovat. Název *tuberkulóza* mezi českými mluvčími v poválečném období převládl a ve většinovém úzu nahradil dříve rozšířenější názvy českého původu jako *souchotiny*, *souchoty*, *sušky* a další, obdobně jako názvy adaptované z němčiny, např. *lunzucht*, *kalupírky* nebo *opcérunk*, které se z povědomí dnešních mluvčích už vytratily. Průvodním jevem tuberkulózy je ubývání na váze, člověk jakoby sesychá, viditelně se mu nedaří dobře, chřadne, proto se někdy hovořilo o *suché nemo-ci*, *úbytlých* nebo *újmách*.

Nářeční názvy tuberkulózy se zjišťovaly jak prostřednictvím rozesílaného *Slovníkového dotazníku pro výzkum českých nářečí* na konci 40. let a v průběhu let 50., tak při terénním výzkumu pro *Český jazykový atlas* v 60. až 70. letech 20. století, avšak získaný jazykový materiál nebyl k mapovému zpracování a uveřejnění v ČJA vybrán. Data pro ČJA vyhodnotila Sabina Konečná ve svých publikacích *Pojmenování tuberkulózy v českých nářečích* (2015) a *O chřadnutí aneb dyž je člověk chytlý na plúca a dlúho karhá* (2018).

Mezi pojmenováními odvozenými od přídavného jména **suchý** překvapivě nedominuje v územní distribuci sufixální podoba *souchotiny*, ale podoby tvořené koncovkou: v Čechách *souchotě*, na Moravě a ve Slezsku *souchoty*. Název *souchotiny* vytváří středně velké areály v Čechách a ve Slezsku, menší areály pak na Moravě. Pouze v Čechách, a to rozptýleně, byly zaznamenány odvozeniny *souše* a *sušky*; podoby s neprovedenou alternací **u** : **ou** převažují v severovýchodočeské nářeční oblasti.

V některých oblastech docházelo také ke kolísání gramatického čísla, setkáváme se tak s označeními v jednotném čísle: na severu Čech vytvořilo souvislý areál pojmenování ženského rodu *suška*, v oblasti severozápadně, západně a jihozápadně od Brna pak výzkum zachytil výraz středního rodu *souchotí*.

Někdy lidé už ztratili povědomí o důvodu spojení názvů tuberkulózy s přídavným jménem *suchý*. Důkladem toho jsou pojmenování *soukenice*, *soukavice* a *soukačky*, která mylně odkazují ke slovesu *soukat*.

Na území všech nářečních podskupin se utvořily areály spojení *suchá nemoc*.

Vedle názvů motivovaných schnutím se v minulosti v Čechách a na západní Moravě prosadilo označení *úbyť*. Výraz středního rodu *úbytí* byl zaznamenán rozptýleně v oblasti severovýchodočeských nářečí. Pojmenování *újmy* kolísá v gramatickém rodu: na Novobydžovsku, Třebíčsku a Znojemsku se řadí mezi podstatná jména ženského rodu, na Bučovicku přešlo k podstatným jménům rodu mužského.

Mezi ojedinělé nářeční doklady se řadí označení *mze*. Je rozšířeno v nemnoha lokalitách na území severovýchodočeských nářečí, jednou bylo zapsáno též v jižních Čechách. Zpravidla byl výraz uveden jako dubleta k názvu *úbyť*.

Na střední a východní Moravě a také ve Slezsku se vedle názvů motivovaných schnutím prosadily **názvy přejaté z němčiny**. Jde o pojmenování trojí motivace.

Největšího územního rozsahu dosáhlo užívání různých adaptací německého *Lungensucht* ‚plicní nemoc‘. Tyto výpůjčky se v češtině zařadily mezi neživotná podstatná jména mužského rodu, což vzhledem k jejich konsonantickému zakončení není překvapivé, a užívaly se vždy v jednotném čísle. Přesný záznam nářečních dokladů adaptované něm. složeniny je obsažen v tabulce 1 – **Výsledné podoby adaptovaného něm. *Lungensucht* ‚plicní nemoc‘**.

V oblasti středomoravských nářečí se v prostoru mezi Blanskem a Vyškovem a dále také v oblasti jižně od Brna utvořily areály spojení přejatého *Lungensucht* s přídavným jménem *suchý*, např. *soché lonzofť* v Ondratčích (okres Prostějov). Přesný záznam nářečních podob, jak je zaznamenali laičtí explorátoři nebo výzkumníci z řad dialektologů, jsou zaneseny do tabulky 2 – **Výsledné podoby adaptovaného něm. *Lungensucht* ‚plicní nemoc‘ ve spojení s přídavným jménem *suchý***.

Ekvivalentem českého pojmenování *úbyť* jsou přejímky adaptované z něm. *Abzehrung*, např. *vopseruňk* v Krouně (okres Chrudim), nebo *Auszehrung*, např. *auscerung* v Březové (okres Opava). Výzkum je zachytil rozptýleně na území Čech a také na Opavsku; největší areály jejich rozšíření byly zjištěny ale na Moravě, a to na Zábřežsku a Blanensku. I tato označení se v češtině zařadila mezi neživotná podstatná jména mužského rodu. Podoby autentických zápisů těchto přejímek jsou uvedeny v tabulce 3 – **Výsledné podoby adaptovaného něm. *Abzehrung*, příp. *Auszehrung* (protějšků čes. *úbyť*)**.

Třetí skupinou přejímek z němčiny jsou pojmenování pro tuberkulózu s rychlým postupem nemoci. České

názvy jako *kalupinky* nebo *kalupírky* a další zde navazují na něm. *Galopplungen(schwind)sucht*. Výzkum je doložil nejčastěji v oblasti mezi Žďárem nad Sázavou a Brnem. Ve Velkém Týnci (okres Olomouc) byl zaznamenán kalk takového něm. spojení *spěšná nemoc*.

Sporadický výskyt lze zmínit u přejatého označení *škrofle*. Zachyceno bylo ve Žďáru nad Sázavou. Jde o název tuberkulózy mízních uzlin.

Označení spalniček a neštovic

Dialektologický výzkum se zabýval dále názvy některých onemocnění projevujících se mimo jiné vyrážkou. Jak korespondenční výzkum, tak výzkum v terénu, jež provedli sami dialektologové, zjišťoval nářeční pojmenování jednak **spalniček**, jednak **neštovic**. V obou případech jde o onemocnění virového původu doprovázené zvýšenou teplotou, u spalniček horečkou. Po těle nemocného se rozšíří svědivá vyrážka, která je v případě spalniček drobnější a zarudlá. Nářeční doklady z výzkumu byly dosud vytěženy jen částečně: jednou z položek v prvním svazku ČJA se staly spalničky (viz ČJA 1, 72). Pojmenování neštovic, které se zkoumalo ve spojení s přídatným jménem *podobaný od neštovic*, dosud jazykovězeměpisnou metodou zpracováno nebylo (platí pro data z obou zdrojů výzkumu).

Pojmenování spalniček

Označení *spalničky* dominuje v oblasti jihozápadočeských a středočeských nářečí. Na Moravě převažuje výraz *osýpky*. Oblastí severovýchodočeských nářečí a západní Moravou probíhá široký přechodový pás, v němž si oba zmíněné názvy konkurují. Ve Slezsku je vedle výrazu *osýpky* zaznamenán hojně i název *ospice*.

Příkláníme se k názoru, že nářeční výrazy *mouzary*, *mouzarky*, *mouzdry*, *mouzerky*, *mouzrlata*, *mouzry*, *mozgry* a *mozrle* navazují na něm. pojmenování spalniček *Masern* (v minulosti se u nich uvažovalo o jiném původu, slovanském; srov. tištěný ČJA 1, 72). Tyto přejímky byly doloženy v severovýchodních Čechách, na severu Moravy a ve Slezsku v sousedství oblastí osídlených německy hovořícím obyvatelstvem. Čeští nářeční mluvčí přejali z němčiny ještě další výrazy pro spalničky. Jde o adaptace něm. *Friesel*. V Čechách se s nimi setkáváme spíše při okrajích sledovaného území, v těsném sousedství s pohraničím; pouze v oblasti severovýchodočeských nářečí zaujímal jejich výskyt větší plochu. Na Moravě vytvářely tyto přejímky větší areál na jihozápadě a v okolí bývalého jihlavského německého jazykového ostrova. Výsledkem adaptace jsou pojmenování buď pomnožná (*frýzle*, příp. *rytle*, u nichž se návaznost na něm. *Friesel* stává neprůhlednou), nebo český mluvčí

přiklonil výpůjčku podle konsonantického zakončení k podstatným jménům mužského rodu (*frýzl*, *frýz*; neživotný skloňovací typ *hrad*). V některých obcích na Moravskokrumlovsku bylo zachyceno pojmenování *litre*. Vysvětlujeme si ho jako výsledek přesmyku z *rytle* (to k něm. *Friesel*). U dokladů vyplněných ve *Slovníkovém dotazníku pro výzkum českých nářečí* na jihozápadní Moravě nelze spolehlivě rozhodnout, zda je mluvčí v době sběru nářečního materiálu řadili k tvrdému, či měkkému skloňovacímu typu (tedy zda jsou *frýzle*, *rytle* nebo *litre* jako nář. *hrade*, či *stroje*).

Pojmenování neštovic

Vyplňovatelé dotazníků uváděli nářeční výrazy pro různé typy neštovic: při excerpce dat se objevovala pojmenování **planých i pravých neštovic**, někdy také **neštovic kravských** nebo **ovčích**.

Na zkoumaném území převažuje výraz *neštovice*. Na mapě lze vysledovat též jeho nářeční obměny *naš-tovice*, *naštovice* a *neštovice*, přestože si u dat získaných korespondenční metodou nemůžeme být obzvláště v rovině hláskoslovné vždy jisti jejich spolehlivostí. Vyšší počet dokladů přinesl výzkum u hláskových obměn *naštovice* a *neštovice*. Varianta *naštovice* byla hojně zachycena v západní části středočeské a jihozápadočeské nářeční oblasti a také v jihovýchodní části jihozápadočeské nářeční oblasti. Obměna *neštovice* se koncentruje do oblasti severovýchodočeských nářečí.

Jen řídce byly zaznamenány formace utvořené pomocí jiného sufixu, totiž *neštůvky* a *neštovky*, příp. *neštůvky*, srov. jejich výskyt v oblasti severovýchodočeských, středomoravských, východomoravských a slezských nářečí. Střídání **o/ú** při vzniku těchto odvozenin je součástí slovtvorného procesu.

V oblasti slezských nářečí a místy i v oblasti středomoravských a východomoravských nářečí byla zaznamenána také pojmenování *ospice* nebo *osýpky*, velmi často jako součást víceslovného spojení s přídatným jménem. Užití víceslovného spojení je tu nutné k odlišení neštovic od spalniček, např. *ospice* ‚spalničky‘, *černé ospice* ‚pravé neštovice‘ v Bašce-Hodoňovicích (okres Frýdek-Místek). Další příklady pojmenování nemocí, která obsahují specifikující přídatné jméno srov. v tabulce 4 – **Názvy nemocí odlišné přítomnosti specifikujícího přídatného jména**.

Ojedinele byly zachyceny další názvy neštovic ať českého původu (*pláňata* ‚plané neštovice‘), nebo přejímky z němčiny. Jako přejímky z němčiny lze jmenovat název *mitfresry*, ekvivalent českého spojení *ovčí neštovice*, dále pak označení *poky* – oba výrazy byly zapsány na Opavsku. Jde o adaptace něm. podstatných

jmen *Mitfreser* („ovčí neštovice“), příp. *Pocken* („pravé neštovice“), jež byly do českého skloňovacího systému zařazeny pomocí české plurálové koncovky -y. Jako přejímky z němčiny hodnotíme výrazy *mozgry*, *mouzdry*, *mouzrata* (z něm. *Masern*), výzkum je doložil při severním okraji území středomoravských nářečí. Názvy *mozgry* a *mouzdry* se zařadily v českém skloňovacím systému mezi podstatná jména ženského rodu, pojmenování *mouzrata* náleží k podstatným jménům středního rodu.

Záměny v názvech nemocí s vyrážkou

Vyplňovatelé dotazníků zvl. ve starším z výzkumů někdy upozorňovali, že se mnohde názvy nemocí a výskytu různých vyrážek na těle zaměňují. Někdy nářeční mluvčí pojmenovávali všechna onemocnění

s jakoukoliv vyrážkou výrazy *výraz* (v nář. obměně *vejras*), *vyrážka* apod. Např. dotazníkové listy vyplněné v Hranicích II – Velké (okres Přerov), v Jarcové (okres Vsetín) nebo v Kašavě (okres Zlín) obsahují shodné pojmenování *osýpky* pro spalničky i neštovice. V Bítově (okres Nový Jičín) uvedl vyplňovatel výraz *mozgry* jak pro spalničky, tak pro neštovice. Jako problematické se v tomto smyslu jeví právě dialektismy vzniklé adaptací něm. *Masern*. Jsou však případy, kdy lze záměnu pojmenování spalniček a neštovic vyloučit: např. v dotazníku z Kyjovic (okres Opava) vyplňovatel uvedl spojení *podubany od mozgruf*. V tomto případě se skutečně jedná o označení neštovic, neboť prodělání spalniček na rozdíl od neštovic zpravidla nezanechává na pokožce výrazné stopy v podobě jizev.

Tab. 1 Výsledné podoby adaptovaného něm. *Lungensucht* ‚plicní nemoc‘

lokality	autentický záznam přejímky
Albrechtický (okres Nový Jičín)	lunzoch
Baška-Hodoňovice (okres Frýdek-Místek)	lunzoch
Baška – Kunčičky u Bašky (okres Frýdek-Místek)	lunzoch
Bělá (okres Opava)	lunzoch
Beňov (okres Přerov)	lúzoch
Bernartice nad Odrou (okres Nový Jičín)	lun(d)zoch
Bílovec-Lubořaty (okres Nový Jičín)	lundzoch
Bílovec-Výškovice (okres Nový Jičín)	lunzoch
Bílovice (okres Uherské Hradiště)	lunzocht
Biskupice (okres Zlín)	lunzocht
Bítov (okres Nový Jičín)	lunzoch
Blazice (okres Kroměříž)	lunsuch
Bohumín-Pudlov (okres Karviná)	lunzok
Bohumín-Skřečoh (okres Karviná)	lundzoch//lundzok
Bohumín-Záblatí (okres Karviná)	lunzok
Bohuňovice (okres Olomouc)	lunzocht
Bohuslavice (okres Opava)	lun(d)zoch
Bohuslavice nad Vlárň (okres Zlín)	lunzoft
Bohuslavice u Zlína (okres Zlín)	lunzocht
Bohuslávky (okres Přerov)	lunzoch
Bochoř (okres Přerov)	lunzoch
Bojkovice (okres Uherské Hradiště)	lunzocht
Bolatice (okres Opava)	lunzoch
Boleradice (okres Břeclav)	luncoch//lunzuch

lokality	autentický záznam přejímky
Bordovice (okres Nový Jičín)	lunzoch
Borkovany (okres Břeclav)	lonzoch
Boršice u Blatnice (okres Hodonín)	lunzocht
Bošovice (okres Vyškov)	lonzoch//luncoch
Branice (POLSKO)	lundzoch//lyndzuch
Branka u Opavy (okres Opava)	lunzoch
Brno-Líšeň (okres Brno-město)	lonzok
Brumov-Bylnice – Svatý Štěpán (okres Zlín)	lunzoch
Brumov-Bylnice (okres Zlín)	lunzoft
Brušperk (okres Frýdek-Místek)	lunzoch
Bruzovice (okres Frýdek-Místek)	lunzoch
Břestek (okres Uherské Hradiště)	lunzocht
Březová (okres Zlín)	lunzuch
Březová-Leskovec (okres Opava)	lunzoch
Březůvky (okres Zlín)	lunzoch
Buchovice (okres Uherské Hradiště)	kaluplunzocht
Bukovec (okres Frýdek-Místek)	lundzok
Bystřice pod Hostýnem – Bílavsko (okres Kroměříž)	ludzuch
Bystřice pod Hostýnem – Hlinsko pod Hostýnem (okres Kroměříž)	lunzuch//kaluplunzuch
Bystřička (okres Vsetín)	lunzoch
Bzenec (okres Hodonín)	lunzoch
Částkov (okres Uherské Hradiště)	lunzoch
Částkov (okres Uherské Hradiště)	lunzocht
Čavisov (okres Ostrava)	lunzoch

lokality	autentický záznam přejímky
Čeladná (okres Frýdek-Místek)	lunzoch
Čeladná (okres Frýdek-Místek)	lunzoc
Český Těšín (okres Karviná)	lunzok
Dambořice (okres Hodonín)	lunzoch
Daskabát (okres Olomouc)	lunzocht
Dědice (okres Vyškov)	lunzoft
Děhylov (okres Opava)	lunzoch/lundzoch
Dobrá (okres Frýdek-Místek)	lunzoch
Dobručky (okres Přerov)	lunsocht
Dobručkovice (okres Vyškov)	lundzoft
Dobroslavice (okres Opava)	lundzoch
Dolany (okres Olomouc)	lunzucht
Dolní Benešov – Zábřeh (okres Opava)	lunzoch
Dolní Benešov (okres Opava)	lunzoch
Dolní Domašovice (okres Frýdek-Místek)	lunzoch
Dolní Lomná (okres Frýdek-Místek)	lujzok//lujzok
Dolní Lutyně (okres Karviná)	lunzok
Dolní Újezd – Staměřice (okres Vyškov)	lunzoch
Dolní Újezd (okres Přerov)	lunzoch
Domanín (okres Hodonín)	lunzoch
Drnovice (okres Zlín)	lunzoft
Drslavice (okres Uherské Hradiště)	lunzoch
Držovice (okres Prostějov)	lunsoft
Dzbel (okres Prostějov)	lunzucht
Francova Lhota – Pulčín (okres Vsetín)	lunzoft
Fryčovice (okres Frýdek-Místek)	lunzoch
Frýdek-Místek – Chlebovice (okres Frýdek-Místek)	lunzoch
Frýdek-Místek – Lískovec (okres Frýdek-Místek)	lunzoch
Frýdek-Místek (okres Frýdek-Místek)	lunzoch
Frýdek-Místek FM – Skalice (okres Frýdek-Místek)	lunzoch
Frýdlant nad Ostravicí – Lubno (okres Frýdek-Místek)	lunzoch
Frýdlant nad Ostravicí – Nová Ves (okres Frýdek-Místek)	lunzoch
Frýdlant nad Ostravicí (okres Frýdek-Místek)	lunzoch
Fryšták (okres Zlín)	lunzucht
Fulnek-Lukavec (okres Nový Jičín)	lunsoch
Grygov (okres Olomouc)	lonzoch
Habrovany (okres Vyškov)	lonzoft
Habrůvka (okres Blansko)	lunzucht

lokality	autentický záznam přejímky
Háj ve Slezsku – Lhota u Opavy (okres Opava)	lundzoch
Háj ve Slezsku (okres Opava)	lunzoch
Halenkovice (okres Zlín)	lunzocht
Hať (okres Opava)	lundzok//lundzoch
Havířov-Šumbark (okres Karviná)	lunzok
Heršpice (okres Vyškov)	lunzoch
Heřmanice u Oder (okres Nový Jičín)	lunzoch
Hlinsko (okres Přerov)	lunzoch
Hlubočec (okres Opava)	lundzoch//luncoch
Hlučín (okres Opava)	lunzoch
Hlučín-Darkovičky (okres Opava)	lunzoch
Hněvošice (okres Opava)	lunzoch
Hnojice (okres Olomouc)	lunzoch
Hodslavice (okres Nový Jičín)	lunzoch
Holasovice (okres Opava)	lunzoch
Holešov (okres Kroměříž)	lunzuch
Horka nad Moravou (okres Olomouc)	lunzok
Horní Bečva (okres Vsetín)	lunzoch
Horní Bludovice – Prostřední Bludovice (okres Karviná)	lunzok
Horní Lhota (okres Ostrava)	lunzoch
Horní Lhota (okres Zlín)	lunzocht
Horní Lideč (okres Vsetín)	lunzoft
Horní Moštěnice (okres Přerov)	lunzoch
Horní Nětčice (okres Přerov)	lunzuch
Hoštice (okres Kroměříž)	lunzoft
Hoštice-Heroltice (okres Vyškov)	lonzoft
Hrabyně (okres Opava)	lunzoch
Hradčany-Kobeřice (okres Prostějov)	lunzoft
Hradec nad Moravicí (okres Opava)	lunzoch
Hrubčice (okres Prostějov)	lonzoft
Hukvaldy-Rychaltice (okres Frýdek-Místek)	lunzoch
Hulín-Záhlnice (okres Kroměříž)	lunzuch
Huslenky (okres Vsetín)	lunzoch
Hustopeče nad Bečvou – Vysoká (okres Vyškov)	lunzoch//kaluplunzoch
Hustopeče nad Bečvou (okres Přerov)	lunzucht
Huštěnovice (okres Uherské Hradiště)	lunzocht
Hvězdlice – Staré Hvězdlice (okres Vyškov)	lunzoft
Hvozď (okres Prostějov)	lunzoch//lonzoch

lokality	autentický záznam přejímky
Hvozd-Klužínek (okres Prostějov)	lunzucht
Hvozd-Vojtěchov (okres Prostějov)	lunzucht
Charváty (okres Olomouc)	lonzoch
Chlebičov (okres Opava)	lunsoch
Chomýž (okres Kroměříž)	lunzuch
Choryně (okres Vsetín)	lunzoch
Chuchelná (okres Opava)	lunzoch
Chvalkovice (okres Vyškov)	lunzocht
Chvalnov-Líský (okres Kroměříž)	lunzocht
Ivaň (okres Prostějov)	tlunzoch sic
Jablůnka (okres Vsetín)	lúzoch
Jankovice (okres Kroměříž)	lunzuch
Jankovice (okres Uherské Hradiště)	lunzocht
Janová (okres Vsetín)	lunzoch
Janovice (okres Frýdek-Místek)	lunzoch
Jarohněvice (okres Kroměříž)	kaluplunsoch
Jesenec (okres Prostějov)	lumprsuch
Jeseník nad Odrou – Hůrka (okres Nový Jičín)	lonzoch
Jezdkovice (okres Opava)	lunzoch
Ježov (okres Hodonín)	lunzocht
Kanice (okres Brno-venkov)	lunzuch
Kaňovice (okres Zlín)	lúnzocht
Kašava (okres Zlín)	lunzocht
Kateřinice (okres Vsetín)	lunzoch
Keleč (okres Vsetín)	lunzoch
Keleč-Komárovice (okres Vsetín)	lunzoch
Keleč-Lhota (okres Vsetín)	lunzoch
Kelečany (okres Hodonín)	lunzoch
Kelníky (okres Zlín)	lunzocht
Klimkovice (okres Ostrava)	lunzoch
Klimkovice-Josefovice (okres Ostrava)	lunzoch
Kněžpole (okres Uherské Hradiště)	lunzocht
Kobeřice (okres Opava)	lundzoch
Kobeřice u Brna (okres Vyškov)	lunzoch
Kojetín (okres Přerov)	lunzocht
Konice-Čunín (okres Prostějov)	lunzucht
Kopřivnice (okres Nový Jičín)	lunzoch
Kopřivnice-Lubina (okres Nový Jičín)	lunzoch

lokality	autentický záznam přejímky
Kopřivnice-Mniší (okres Nový Jičín)	lunzoch
Koryčany-Jestřabice (okres Kroměříž)	lunzocht
Kostelany (okres Kroměříž)	lonsocht
Kostelany nad Moravou (okres Uherské Hradiště)	lunzocht
Kostelec (okres Hodonín)	lunzocht
Košiky (okres Uherské Hradiště)	lunzocht
Koválovce-Osíčany (okres Prostějov)	lonzocht
Kozlovce (okres Frýdek-Místek)	lundzoch
Kozlovce (okres Frýdek-Místek)	lunzoch
Kozlovce-Měrkovice (okres Frýdek-Místek)	lunzoch
Kozmice (okres Opava)	lunzoch
Kozojídka (okres Hodonín)	lunsocht
Kožušice (okres Vyškov)	lunzocht
Krásná – Nižní Mohelnice (okres Frýdek-Místek)	lunzoch
Kravaře (okres Opava)	lundzoch
Kravaře-Dvořisko (okres Opava)	lunzuch
Kravaře-Kouty (okres Opava)	lunzoch
Křhová (okres Vsetín)	lunsuch
Krmelín (okres Frýdek-Místek)	lundzoch
Kroměříž (okres Kroměříž)	lunzucht
Kroměříž-Vážany (okres Kroměříž)	kaluplunzocht
Krzanovice (POLSKO)	lundzoch
Křenovice (okres Přerov)	lunsoch
Kudlovice (okres Uherské Hradiště)	lunzocht
Kunčice pod Ondřejníkem (okres Frýdek-Místek)	lunzoch
Kunovice (okres Uherské Hradiště)	lunzocht
Kunovice (okres Vsetín)	lunzoch
Kvasice (okres Kroměříž)	lunzocht/luzoch
Kyjovice (okres Opava)	lunzoch
Kyselovice (okres Kroměříž)	lunsuch
Lešná – Lhotka nad Bečvou (okres Vsetín)	lunzoch
Lešná-Jasenice (okres Vsetín)	lunsuch
Lešná-Mštnovice (okres Vsetín)	lunzuch
Lhota (okres Zlín)	lunzoch
Libhošť (okres Nový Jičín)	lunzoch
Lidečko (okres Vsetín)	lúzocht
Lichnov (okres Nový Jičín)	lunzoch
Lipová-Seč (okres Prostějov)	lonzoch

lokality	autentický záznam přejímky
Líšná (okres Píerov)	lunzuch
Litenčice-Strabenice (okres Kroměříž)	lunzoft
Loučany (okres Olomouc)	luzocht
Loučka (okres Zlín)	lundzoft
Loukov (okres Kroměříž)	lunzoch
Loukov (okres Kroměříž)	lumzoch
Lovčičky (okres Vyškov)	lunzoch
Ludgeřovice (okres Opava)	lun(d)zoch
Luhačovice (okres Zlín)	lundzocht
Lukov (okres Zlín)	lunzucht
Lukoveček (okres Zlín)	lůzucht
Lužná (okres Vsetín)	lunzoft
Lysovice (okres Vyškov)	lunzocht
Majetín (okres Olomouc)	lunzoch
Malenovice (okres Frýdek-Místek)	lunzoch
Medlovice (okres Vyškov)	lunzoft
Metylovice (okres Frýdek-Místek)	lundzoch
Mikulov (okres Břeclav)	lunzocht
Mikulůvka (okres Vsetín)	lunzoch
Miškovice (okres Kroměříž)	lunzuch
Mokrě Lazce (okres Opava)	lun(d)zoch
Morávka (okres Frýdek-Místek)	lundzok
Morávka-Nytrvá (okres Frýdek-Místek)	lunzoch
Moravské Málkovice (okres Vyškov)	lunzocht
Moravský Písek (okres Hodonín)	lunsocht
Morkovice-Slížany (okres Kroměříž)	lunzoft
Mořkov (okres Nový Jičín)	lunzoch
Moutnice (okres Brno-venkov)	lonzoch
Mysločovice (okres Zlín)	lunzuch
Nahořovice (okres Píerov)	lunzuch
Náměšť na Haně (okres Olomouc)	lunzuch
Neleřovice (okres Píerov)	lunzoch
Němčice (okres Kroměříž)	lunzuch
Němčičky (okres Břeclav)	luncoch
Nenkovice (okres Hodonín)	lunzocht
Neplachovice (okres Opava)	lunzoch
Neubuz (okres Zlín)	lunzoch
Nezamyslice (okres Prostějov)	lunzoft

lokality	autentický záznam přejímky
Nivnice (okres Uherské Hradiště)	lunzocht
Nižní Lhoty (okres Frýdek-Místek)	lunzoch
Nořovice (okres Frýdek-Místek)	lunzoch
Nová Dědina (okres Kroměříž)	lunzocht
Nový Hrozenkov (okres Vsetín)	lunzoch
Nový Jičín – Loučka (okres Nový Jičín)	lunzoch
Nový Jičín – Straník (okres Nový Jičín)	lunzoch
Nový Jičín (okres Nový Jičín)	lunzoch
Nýdek (okres Frýdek-Místek)	lunzok
Olomouc – Svatý Kopeček (okres Olomouc)	lunzucht
Olomouc-Droždín (okres Olomouc)	lunzucht
Olomouc-Topolany (okres Olomouc)	lunzucht
Olomouc-Týneček (okres Olomouc)	lunzucht
Olišany u Prostějova (okres Prostějov)	luncoch
Opatovice (okres Píerov)	lunzuch
Opava – Suché Lazce (okres Opava)	lunzoch
Opava-Milostovice (okres Opava)	lunzoch
Opava-Podvihov (okres Opava)	lunzoch
Opava-Zlatníky (okres Opava)	lundcoch
Ořechov (okres Uherské Hradiště)	lunzocht
Osíčko (okres Kroměříž)	lunzoch
Ostrava – Krásné Pole (okres Ostrava)	lunzoch
Ostrava – Nová Bělá (okres Ostrava)	lunzoch
Ostrava – Polanka nad Odrou (okres Ostrava)	lunzoch
Ostrava – Stará Bělá (okres Ostrava)	lunzoch
Ostrava (okres Ostrava)	lunzoch
Ostrava-Antošovice (okres Ostrava)	lunzok
Ostrava-Petřkovice (okres Ostrava)	lunzoch
Ostrava-Plesná (okres Ostrava)	lundzoch
Ostrava-Proskovice (okres Ostrava)	lundzoch
Ostrava-Svinov (okres Ostrava)	lunzoch
Ostrava-Výškovice (okres Ostrava)	lunzoch
Ostravice (okres Frýdek-Místek)	lunzoch
Ostrožská Lhota (okres Uherské Hradiště)	lunzocht
Ostrožská Nová Ves (okres Uherské Hradiště)	lunzocht
Otaslavice (okres Prostějov)	lgnsoft
Otice (okres Opava)	lunzoch
Palkovice (okres Frýdek-Místek)	lunzoch

lokality	autentický záznam přejímky
Paskov (okres Frýdek-Místek)	lunzoch
Pavlovice u Přerova (okres Přerov)	lunzuch
Pazderna (okres Frýdek-Místek)	lunzoch
Petřvald (okres Nový Jičín)	lun(d)zoch
Pietrowice Wielkie (POLSKO)	lundzok
Píšť (okres Opava)	lunzoch
Pivín (okres Prostějov)	lonzocht
Podolí (okres Vsetín)	lunsoch
Polešovice (okres Uherské Hradiště)	lunzocht
Police (okres Vsetín)	lunzoch
Poličná (okres Vsetín)	lunzoch
Polkovic (okres Přerov)	lunzoch
Popovice (okres Uherské Hradiště)	lunsocht
Pozděchov (okres Vsetín)	lunzocht
Pozlovice (okres Zlín)	lunzocht
Prace (okres Brno-venkov)	lunzoch
Pražmo (okres Frýdek-Místek)	lunzoch
Prosenice (okres Přerov)	lunzo
Prostějov-Vrahovice (okres Prostějov)	lunsoch
Prostřední Bečva (okres Vsetín)	lunzoch
Pržno (okres Frýdek-Místek)	lunzoch
Pržno (okres Vsetín)	lunzocht
Práslavice (okres Olomouc)	lunzoch
Přerov (okres Přerov)	lunzoch
Přerov – Přerov V-Dluhonice (okres Přerov)	lunzoch
Přerov – Přerov VIII-Henčlov (okres Přerov)	lunzocht
Přestavky (okres Přerov)	lunzoch
Příbor (okres Nový Jičín)	lunzoch
Příbor-Hájov (okres Nový Jičín)	lunzoch
Přílepy (okres Kroměříž)	lunzucht
Pstruží (okres Frýdek-Místek)	lunzoch
Pustá Polom (okres Opava)	lunzoch
Pustějov (okres Nový Jičín)	lundzoch
Racková (okres Zlín)	lunzuch
Račice-Pístovice (okres Vyškov)	lonzocht
Radkov (okres Opava)	lunsoch//kaluplunsoch
Radkovic (okres Přerov)	lundzuch
Radotín (okres Přerov)	lunzuch

lokality	autentický záznam přejímky
Raduň (okres Opava)	lunzoch
Radvanice (okres Přerov)	lunzoch
Raškovic (okres Frýdek-Místek)	lunzoch
Ratiboř (okres Vsetín)	lunzoch
Rohov (okres Opava)	lunzoch
Roštění (okres Kroměříž)	lunzuch
Rousínov-Kroužek (okres Vyškov)	lonzocht
Rousínov-Vitovice (okres Vyškov)	lonzocht
Rudice (okres Uherské Hradiště)	lúzocht
Rusava (okres Kroměříž)	lunzoch
Růžďka (okres Vsetín)	lúncoch
Rybí (okres Nový Jičín)	lunzoch
Rychtářov (okres Vyškov)	lonzocht
Řepišť (okres Frýdek-Místek)	lunzoch
Sedlišť (okres Frýdek-Místek)	lun(d)zoch
Sehradice (okres Zlín)	lunzocht
Senička (okres Olomouc)	lunzucht
Skoronice (okres Hodonín)	luncocht
Skřipov-Hrabství (okres Opava)	lunzoch
Slavičín-Nevšová (okres Zlín)	lunzoch
Slavkov pod Hostýnem (okres Kroměříž)	lunzoch
Služovice (okres Opava)	lunsoch
Soběšovic (okres Frýdek-Místek)	lunzoch
Stará Ves nad Ondřejnicí – Košatka (okres Ostrava)	lunzoch
Stará Ves nad Ondřejnicí (okres Ostrava)	lunzoch
Staré Hamry (okres Frýdek-Místek)	lun(d)zoch
Starý Hrozenkov (okres Uherské Hradiště)	lunzocht
Starý Jičín – Palačov (okres Nový Jičín)	lunzoch
Starý Jičín – Petřkovic (okres Nový Jičín)	lunzoch
Starý Jičín – Starojická Lhota (okres Nový Jičín)	lunzoch
Starý Jičín (okres Nový Jičín)	lunzoch
Staič (okres Frýdek-Místek)	lunzoch
Strahovic (okres Opava)	lundzoch
Strážovic (okres Hodonín)	lunzocht
Stříbrnice (okres Uherské Hradiště)	lunzocht
Střítež nad Bečvou (okres Vsetín)	lunzuch
Sušice (okres Přerov)	lunzoch
Sušice (okres Uherské Hradiště)	lunsocht

lokality	autentický záznam přejímky
Sviadnov (okres Frýdek-Místek)	lundzoch
Šaratice (okres Vyškov)	lonzoch
Šelešovice (okres Kroměříž)	lunzucht
Šilheřovice (okres Opava)	lunzoch
Štěpánkovice (okres Opava)	lunsoch
Štítná nad Vláří-Popov (okres Zlín)	lunzoft
Štramberk (okres Nový Jičín)	lunzoch
Študlov (okres Vsetín)	lunzoft//lunzoch
Šumice (okres Uherské Hradiště)	lunzoft
Šumná (okres Znojmo)	lunsoch
Švábenice (okres Vyškov)	lonzoft
Tečovice (okres Zlín)	lunzocht
Těmice (okres Hodonín)	lunzoch
Těrlicko-Hradiště (okres Kroměříž)	lunzok//lundzok
Těšnovice (okres Kroměříž)	lunzucht
Topolná (okres Uherské Hradiště)	lunzocht
Trnava (okres Zlín)	lunsoch//lunzocht
Trnávka (okres Nový Jičín)	lunzoch
Trojanovice (okres Nový Jičín)	lunzoch
Troubelice-Pískov (okres Olomouc)	lonzoch
Tršice (okres Olomouc)	lunzoch
Třinec-Oldřichovice (okres Frýdek-Místek)	lunzoch
Týn nad Bečvou (okres Přerov)	lunzoch
Ublo (okres Zlín)	lunzoch//lunzocht//lunzof//lunzoft
Uherské Hradiště – Jarošov (okres Uherské Hradiště)	lunzocht
Uherské Hradiště – Mařatice (okres Uherské Hradiště)	lunsocht
Uherské Hradiště – Míkovice (okres Uherské Hradiště)	lunzocht
Uherské Hradiště – Rybárny (okres Uherské Hradiště)	lunzoch
Uherské Hradiště – Sady (okres Uherské Hradiště)	lunzocht
Uherský Brod – Havříce (okres Uherské Hradiště)	lunzoft
Uherský Brod – Těšov (okres Uherské Hradiště)	lunzocht
Uherský Brod (okres Uherské Hradiště)	lunzoft
Uherský Ostroh (okres Uherské Hradiště)	lunzoch
Újezd (okres Zlín)	lunzoft
Újezdec (okres Uherské Hradiště)	lunzocht
Ústí (okres Zlín)	lunzocht
Vacenovice (okres Hodonín)	lunzocht
Václavovice (okres Ostrava)	lunzoch

lokality	autentický záznam přejímky
Valašská Bystřice (okres Vsetín)	lunzoch
Valašské Klobouky – Mirošov (okres Zlín)	lunzoft
Valašské Klobouky (okres Zlín)	lunzoch
Valašské Meziříčí – Bynina (okres Vsetín)	lunzoch
Valašské Meziříčí – Juřinka (okres Vsetín)	lunzuch
Valašské Meziříčí (okres Vsetín)	lunzoch
Valašské Příkazy (okres Vsetín)	lunzoft
Vážany (okres Uherské Hradiště)	lunzocht
Velehrad (okres Uherské Hradiště)	lunzocht
Velešovice (okres Vyškov)	lónzoft
Veletiny (okres Uherské Hradiště)	lunzoch
Velká Lhota – Malá Lhota (okres Vsetín)	lunzoch
Velká Lhota (okres Vsetín)	lunzoch
Velké Hoštice (okres Opava)	lunzoch
Velký Týnec (okres Olomouc)	lonzoch
Velký Újezd (okres Olomouc)	lunzoch
Věrovany-Nenakonice (okres Olomouc)	lunsoch
Veřovice (okres Nový Jičín)	lundzoch
Veselí nad Moravou – Zarazice (okres Hodonín)	lunzocht
Veselí nad Moravou (okres Hodonín)	lunzocht
Veselíčko (okres Přerov)	lunzoch
Větřkovice (okres Opava)	lundzoch
Vidče (okres Vsetín)	lunzoch
Vítonice (okres Kroměříž)	lunzoch
Vlachova Lhota (okres Zlín)	lunzoft
Vlachovice (okres Zlín)	lunzoft
Vlkoš (okres Přerov)	lunzuch
Vnorovy (okres Hodonín)	lunzocht
Vojkovice (okres Frýdek-Místek)	lundzok
Vojkovice (okres Frýdek-Místek)	lundzoch
Vranovice-Kelčice (okres Prostějov)	lonzoft
Vratimov – Horní Datyně (okres Ostrava)	lunzoch
Vratimov (okres Ostrava)	lunzoch
Vrbátky-Štětovice (okres Prostějov)	lunzocht
Vrchoslavice (okres Prostějov)	lunzoft
Vřesina (okres Nový Jičín)	lunzoch
Vřesina (okres Opava)	lunzoch
Vsetín (okres Vsetín)	lunzuch

lokality	autentický záznam přejímky
Výkleky (okres Přerov)	lunzoch
Vyšní Lhoty (okres Frýdek-Místek)	lunzoch//lunzok
Zádveřice-Raková (okres Zlín)	lunzocht
Záříč (okres Kroměříž)	lunzuch(t)
Zašová (okres Vsetín)	lunzoch
Zašová-Veselá (okres Vsetín)	lunzoch
Závada (okres Opava)	lunzoch
Závišice (okres Nový Jičín)	lunzoch
Zbyslavice (okres Ostrava)	lunzoch
Zdounky-Cvrčovice (okres Kroměříž)	lunzoft
Zlechov (okres Uherské Hradiště)	lunzocht
Zlín (okres Zlín)	lunzucht//kaluplunzucht
Zlín-Klečůvka (okres Zlín)	lunzoft//luzoch

lokality	autentický záznam přejímky
Zlín-Louky (okres Zlín)	lunzoch
Zlín-Malenovice (okres Zlín)	lunzoch
Zlín-Přiluky (okres Zlín)	lúzocht
Zubří (okres Vsetín)	lundzoch
Žakovice (okres Přerov)	lunzoch
Žalkovice (okres Kroměříž)	lunzocht
Žarošice (okres Hodonín)	lunzoch
Želatovice (okres Přerov)	lunsoch
Želechovice nad Dřevnicí (okres Zlín)	lunzoch
Žeranovice (okres Kroměříž)	lunsuch
Žeravice (okres Hodonín)	lunzucht
Žermanice (okres Frýdek-Místek)	lundzoch
Žitková (okres Uherské Hradiště)	lunzocht

Tab. 2 Výsledné podoby adaptovaného něm. *Lungensucht*, 'plicní nemoc' ve spojení s přídatným jménem *suchý*

lokality	autentický záznam přejímky
Habrůvka (okres Blansko)	lunzuft//soché lunzuk
Kotvrdovice (okres Blansko)	soché lonzoft
Moutnice (okres Brno-venkov)	suché lonzocht
Ondratice (okres Prostějov)	soché lonzoft
Ostrov u Macochy (okres Blansko)	soché lumzuft
Podomí (okres Vyškov)	soché lonzuch
Rudice (okres Blansko)	suchý lunzuft

lokality	autentický záznam přejímky
Ruprechtov (okres Vyškov)	soché lonzoft
Studnice (okres Vyškov)	soché lonzocht
Studnice-Odrůvky (okres Vyškov)	soché lonzocht
Šošůvka (okres Blansko)	soché lunzuft
Určice (okres Prostějov)	soché lonzoft
Vyškov-Opatovice (okres Vyškov)	suché lonzoft

Tab. 3 Výsledné podoby adaptovaného něm. *Abzehrung*, příp. *Auszehrung* (protějšků čes. *úbyte*)

lokality	autentický záznam přejímky
Babylon (okres Domažlice)	opserunk
Bechlín (okres Litoměřice)	opcerunk
Bludov (okres Šumperk)	opcěruňk
Bohdalice-Pavlovice – Manerov (okres Vyškov)	opcěruňk
Bohdíkov-Komňátka (okres Šumperk)	opsěruňk
Bohuslavice (okres Šumperk)	opsěruňk
Brničko-Strupsín (okres Šumperk)	opsěruňk
Brno-Soběšice (okres Brno-město)	(kalup)opsěruňk
Březová (okres Opava)	auscerung
Čachovice-Struhy (okres Mladá Boleslav)	opceruňk
Česká Kubice (okres Domažlice)	opcerunk

lokality	autentický záznam přejímky
Dlouhá Lhota (okres Blansko)	hopsěrum
Dlouhomilov (okres Šumperk)	opsěruňk
Dolní Studénky (okres Šumperk)	apcerunk
Drozdov (okres Šumperk)	opcěruňk
Fulne-Lukavec (okres Nový Jičín)	auscerung
Holasovice-Loděnice (okres Opava)	auscerung
Horní Počaply (okres Mělník)	opcerunk
Hořín (okres Mělník)	opcerunk
Hradec nad Moravicí – Kajlovec (okres Opava)	ausserunk
Chodov (okres Domažlice)	opserunk
Chotusice (okres Kutná Hora)	opseruňk

lokality	autentický záznam přejímky
Chromeč (okres Šumperk)	opséruňk
Klenčí pod Čerchovem (okres Domažlice)	opcerunk
Kralupy nad Vltavou – Minice (okres Mělník)	opcerunk
Krouna (okres Chrudim)	vopséruňk
Lichkov (okres Ústí nad Orlicí)	opcerunk
Lipůvka (okres Blansko)	vopséruňk
Mochov (okres Praha-východ)	apserunk
Mrákov (okres Domažlice)	opserunk
Nemile-Lupěné (okres Šumperk)	opcéruňk
Nemyslovice (okres Mladá Boleslav)	opcerunk
Neplachovice (okres Opava)	(kalupir)auscerunk
Olšany (okres Šumperk)	vopséruňk
Písařov (okres Šumperk)	opcéruňk
Přerov nad Labem (okres Nymburk)	opserunk
Rožďalovice (okres Nymburk)	opceruňk

lokality	autentický záznam přejímky
Ruda nad Moravou – Hrabenov (okres Šumperk)	opséruňk
Ruda nad Moravou – Radomilov (okres Šumperk)	opséruňk
Ruda nad Moravou – Štědrákova Lhota (okres Šumperk)	opserunk
Sazená (okres Kladno)	opcerunk
Slavkov (okres Opava)	auscerung
Sudkov (okres Šumperk)	opséruňk
Sukorady (okres Jičín)	opseruňk
Tlumačov (okres Domažlice)	opserunk
Troubelice-Pískov (okres Olomouc)	auscéruňk
Třebechovice pod Orebem (okres Hradec Králové)	opcerunk
Vlčí (okres Plzeň)	žravý opserunk
Vrát (okres Semily)	opserunk
Vrbice-Vetlá (okres Litoměřice)	opcerunk
Zborov (okres Šumperk)	opséruňk
Žlunice (okres Jičín)	apserunk

Tab. 4 Názvy nemocí odlišné přítomností specifikujícího přídavného jména

lokality	„spalničky“	„pravé neštovice“
Brno-Maloměřice (okres Brno-město)	vosépkce	černí vosépkce
Bruzovice (okres Frýdek-Místek)	ospice	černé ospice
Budišovice (okres Opava)	ošpice	hnojave ošpice
Daskabát (okres Olomouc)	osýpkce	černé osýpkce
Dědice (okres Vyškov)	vosépkce	černí vosépkce
Dolní Domaslavice (okres Frýdek-Místek)	ospice	černe ospice
Francova Lhota – Pulčín (okres Vsetín)	osypky	černé osýpkce
Horní Bečva (okres Vsetín)	osýpkce	velké osýpkce
Jeseník nad Odrou – Hůrka (okres Nový Jičín)	osypky	černé osypky
Ostrava-Koblov (okres Ostrava)	ospice	černé ospice
Ostrava – Nová Bělá (okres Ostrava)	osypky//ospice	černé ospice
Ostrava – Stará Bělá (okres Ostrava)	ospice	černé ospice
Vyškovec (okres Uherský Brod)	osýpkce	brantové osýpkce

KARTOGRAFICKÝ PROJEKT

Cíl mapy

Mapová kompozice *Pomnožná jména v nářečích* je výsledkem spolupráce odborníků z dialektologického oddělení Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky, v. v. i., a odborníků z Katedry geoinformatiky Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Cílem je jednoduchým a názorným způsobem seznámit uživatele s územní variabilitou používání dialektismů výhradně nebo převážně v množném čísle, k čemuž slouží osm tematických map.

Mapy jsou tematicky rozděleny do dvou skupin. První čtveřice map znázorňuje nářeční výrazy používané pro různé druhy kalhot:

- Výrazy *gaťe, katě, gaťata* a *kaťata* pro kalhoty,
- Výrazy *gaťe, katě* a *kaťata* pro spodky,
- Vybrané jednoslovné názvy plátěných kalhot,
- Vybrané jednoslovné názvy kožených kalhot.

Druhá čtveřice map znázorňuje nářeční pojmenování vybraných druhů nemocí, a to tuberkulózy, spalniček a neštovic. Pojmenování pro tuberkulózu jsou rozdělena na skupinu výrazů utvořených od přídavného jména *suchý* a na další používané výrazy:

- Názvy tuberkulózy utvořené od přídavného jména *suchý*,
- Další názvy tuberkulózy,
- Názvy spalniček,
- Názvy neštovic.

Mapy znázorňují výsledky dialektologického výzkumu zpracované prostřednictvím speciálně vytvořeného softwaru PROMAP. Tento program umožňuje poloautomaticky analyzovat a upravovat vstupní data na atomické jevy a přidávat každé hodnotě atomického jevu gramatické a jiné atributy, které později umožňují systematicky uspořádat atomické jevy do gramatických komplexů (Stupňánek, 2020). Výsledkem výpočtu realizovaného v programu PROMAP je prostorové vyjádření nářečních jevů v celém sledovaném území, nikoliv jen pro místa, kde výzkum probíhal.

Mapa je určena odborné i laické veřejnosti. Pro základní práci s mapou není potřeba hlubších znalostí dialektologie, všechny postupy a potřebné informace jsou popsány přímo v mapové kompozici. Pro zjištění způsobu tvorby prezentovaných datových vrstev rozšíření jednotlivých nářečních výrazů je třeba seznámit se s doplňujícím *Schématem tvorby datových vrstev* (obr. 1), popřípadě s podrobným vysvětlením v doprovodném textu, který seznamuje čtenáře s terminologií, problematikou a metodami dialektologického výzkumu.

Mapa je sestavena ve formě posterového produktu, jehož přehledové užití (čtení, analýza a interpretace informací jako celku pro celé mapované území), stejně jako detailní užití (čtení, analýza a interpretace detailních informací základní mapovací jednotky) je neefektivnější ze vzdálenosti jednoho až jednoho a půl metru.

Názvy a tematické zaměření map

Hlavní název mapy *Pomnožná jména v nářečích* vymezuje věcné vyjádření mapované problematiky. Posterová mapa se tematicky zaměřuje na vizualizaci územního rozšíření používání vybraných dialektismů. Jejich výběr se řídil tím, aby reprezentovaly co možná nejvíce existujících deklinačních, příp. též slovtvorných typů. Názvy dílčích map vždy vymezují věcné vyjádření obsahu mapy, tedy například znázornění pojmenování určitého typu kalhot nebo nemocí.

Prostorové vymezení není v názvu map uvedeno, protože se jedná vždy o Českou republiku, což je zřejmé jak z map samotných, tak z podstaty prezentovaného tématu. Upuštění od prostorového, ale i časového určení je odůvodněno tím, že by jednoduchá forma vyjádření mohla být zavádějící.

Z pohledu prostorového rozsahu je řešena pouze oblast výzkumu bez tzv. pohraničí, tedy oblastí, které byly dlouhodobě osídleny německy mluvícím obyvatelstvem a výzkum nářečí v těchto oblastech z tohoto důvodu neprobíhal, případně probíhal velmi omezeně a s jinou výslednou interpretací zjištěných informací.

Časové určení je taktéž složitější, protože data pro mapy pocházejí, až na jednu výjimku (Vybrané jednoslovné názvy kožených kalhot), z dvojího nářečního výzkumu. Údaje z výzkumu provedeného dialektology přímo v terénu v 60. a 70. letech 20. století pro *Český jazykový atlas* (druhý nářeční výzkum) jsou doplněny o data získaná korespondenční metodou ve 40. a 50. letech 20. století (první nářeční výzkum). Tento výzkum probíhal převážně se staršími lidmi.

Výpočetní algoritmus, který tato data rozšířil na celé území, tedy mimo vstupní body výzkumu, byl vyvinut ve spolupráci odborníků z dialektologického oddělení Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky, v. v. i., a odborníků z Katedry geoinformatiky Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci až při realizaci projektu *Nářečí českého jazyka interaktivně. Dokumentace a zpřístupnění mizejícího jazykového dědictví jako nedílné součásti regionálních identit*, reg. č. DG-20P02OVV029, řešeného v programu NAKI II v letech 2020–2022. Nelze přitom predikovat, v jaké míře je

používání prezentovaných nářečních výrazů aktuální v současné době, nicméně používání nářečních výrazů se vytrácí, ale nemění svou lokaci. S ohledem na tyto skutečnosti bylo od jednoduchého prostorového a časového vymezení v názvu mapy upuštěno.

Stanovení měřítka map

Přibližné měřítko map 1 : 600 000 bylo zvoleno s ohledem na snadnou čitelnost a praktickou využitelnost prezentovaných informací. Číselné měřítko není uvedeno, protože jeho přesná hodnota činí 1 : 1 590 909. Toto nestandardní měřítkové číslo je způsobeno tím, že mapy vytvořené v původním měřítku 1 : 400 000 byly zmenšeny na 88 % své původní velikosti tak, aby se do plánovaného výsledného formátu vešly mapy (při zachování jejich čitelnosti) i doprovodný text.

Zvolené měřítko umožňuje znázornění výsledků prostorových analýz s průběhem hranic mezi jednotlivými oblastmi používání rozdílných nářečních výrazů. Topografický podklad je jednoduchý s ohledem na výslednou přehlednost a čitelnost.

Kartografické zobrazení

Mapy byly pro tisk vytvořeny v zobrazení UTM v souřadnicovém systému WGS84.

Kompozice

Mapa obsahuje všechny základní kompoziční prvky. Osm tematických map zaujímá ústřední prostor mapového listu ve standardizovaném formátu A0. Název map vyjadřuje hlavní věcné vymezení. Měřítka map jsou provedena v grafické podobě. Legendy tematického obsahu map jsou umístěny v pravém horním rohu každé dílčí mapové kompozice. Jednotná tiráž mapy obsahuje všechny nezbytné autorské, sestavitelské a vydavatelské informace.

Nadstavbové kompoziční prvky mapy tvoří textová pole a schéma. Úvodní textové pole vysvětluje prezentovanou tematiku a zdroje dat, přiložené schéma ilustruje vznik datových vrstev. V graficky oddělených sektorech pro mapy jsou umístěna textová pole popisující vždy tematicky příbuzné mapy. Doprovodné texty mají metodický a vysvětlující obsah, je v nich nastíněna i interpretace obsahu map.

Grafické provedení a částečně i kompozice dílčích map odpovídá designu zvolenému pro soubor materiálů a mapových panelů výstavy „Kriticky ohrožené jevy našich nářečí“. Tato interaktivní výstava s mapami (www.CeskaNareci.cz) prezentovala v roce 2022 ve Vlastivědném muzeu Olomouc a v Moravské zemské knihovně v Brně výsledky unikátního výzkumu v rámci

projektu *Nářečí českého jazyka interaktivně. Dokumentace a zpřístupnění mizejícího jazykového dědictví jako nedílné součásti regionálních identit.*

Obsah map

Dílčí mapy celkové kompozice *Pomnožná jména v nářečích* poskytují přehled o územní distribuci dialektismů užívaných výhradně nebo převážně v množném čísle. Jejich výběr zohlednil maximum existujících deklinačních, příp. též slovtvorných typů. Výzkum doložil nářeční jevy, především kolísání gramatického rodu a čísla i přechody mezi morfologickými typy.

První čtveřice map je zaměřena na vybrané výrazy pro kalhoty, příp. spodky. Jednotlivé mapy prezentují jednak přechody mezi femininy a neutry (používání výrazů *gatě, katě a gařata, kařata*, 'kalhoty'; nebo, 'spodky'), jednak územní distribuci jednotlivých slovtvorných typů vzniklých univerbizací spojení buď plátěné kalhoty, nebo kožené kalhoty.

Druhá čtveřice map je zaměřena na názvy vybraných nemocí – tuberkulózy, spalniček a neštovic. Mapy tvoří názornou prezentaci o pomnožných jménech v českých nářečích a odhalují řadu dosud nepublikovaných výsledků.

Mapa se řadí k syntetickým tematickým mapám.

Výběr metod kartografického vyjádření a znakový klíč

Pro vyjádření informací v mapách byly použity běžně používané metody tematické kartografie. Pro vyjádření územního rozšíření používání vybraných dialektismů byla použita metoda plošných znaků. Pro znázornění tzv. dublet, tedy dalších variant nářečních výrazů, které jsou v daném místě používány, byla zvolena metoda bodových znaků, kdy výplň bodových znaků odpovídá barvě areálu výskytu daného výrazu. V případě map prezentujících nářeční výrazy pro tuberkulózu muselo být s ohledem na velký výskyt dublet přistoupeno ke znázornění nejrozšířenějších výrazů plošným znakem, zatímco početně méně zastoupené výrazy vyskytující se ve stejných lokalitách jsou znázorněny barevným liniovým rastrem (šrafurou). Barva šrafury odpovídá barvě zvolené pro konkrétní výraz. Proto se některá pojmenování nemocí v mapě vyskytují jako plné plochy, šrafura i jako bodové znaky.

Znakový klíč všech map byl zvolen s důrazem na uživatelskou srozumitelnost a přehlednost. I přes velkou složitost prezentované tematiky byla snaha, aby i uživatel bez podrobnější znalosti dialektologie byl schopen z mapy informace správně získat a interpretovat. Moderní pojetí dialektologických map zatím není z hlediska

kartografického vyjádření nijak standardizováno, příkladem jsou ale například publikace Ireinové a kol. (2020), Voženílka a kol. (2022), Ireinové a kol. (2022).

Topografický podklad všech map je znázorněn tradičními metodami s ohledem na vžitá kartografická vyjadřovací metody pro jednotlivé jevy (vodstvo, státní hranice, sídla, stínování reliéfu).

Použitá data

Data pro mapy pocházejí z dvojího nářečního výzkumu. Údaje z výzkumu provedeného dialektology přímo v terénu v 60. a 70. letech 20. století (tento výzkum je považován za základní) jsou doplněny o data získaná korespondenční metodou ve 40. a 50. letech 20. století. Excerpce dat z obou výzkumů probíhala v dialektologickém oddělení Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky, v. v. i., v letech 2021 a 2022. Následně proběhl převod na prostorová data a zpracování ve zmíněném softwarovém nástroji PROMAP. Tvorbu datových vrstev ilustruje schéma v mapové kompozici.

Dialektologická data byla získána při realizaci projektu *Nářečí českého jazyka interaktivně. Dokumentace a zpřístupnění mizejícího jazykového dědictví jako nedílné součásti regionálních identit*, reg. č. DG20P02OVV029, řešeného v programu NAKI II v letech 2020–2022. Topografická data byla získána a upravena z databáze ArcČR 4.0 (Data ArcČR © ČÚZK, ČSÚ, ARCDATA PRAHA, 2022). Práce používá také data, která poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>) podporovaná Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy (projekt č. LM2018101).

DISKUZE

Pro mapovou kompozici bylo zpracováno nářeční lexikum získané před 50 až 70 lety. Ukázalo se, že část zkoumané slovní zásoby od doby sběru zastarala (*plátěnky, plátenice, plátěnice*, všechny sledované výrazy pro tuberkulózu, *frýzle, mozgry, neštůvky*), část se běžně používá dále (*gatě, plátáky, plátasy, spalničky, neštovice*), část slovní zásoby zaniká, lexikum se obměňuje.

Pomnožná jména tvoří část české slovní zásoby, která se dědila po staletí. Přesto nelze říct, že by plurálové pojmenovací typy byly zcela na ústupu. Přijdou-li výrobci v budoucnu s novými materiály a novými druhy kalhot, jistě budou jejich pojmenování vytvořena podle stejného vzoru, jako řada nyní existujících názvů (*bermudy, šortky, kratasy...*), půjde o pojmenování pomnožné. Užívá se dnes výraz plátěnky spíše pro kalhoty, nebo nově pro boty?

Použitá technologie

Po výpočtu a interpolaci v prostředí softwaru PROMAP byla data zpracovávána v prostředí ArcGIS Pro. V tomto prostředí probíhaly i individuální úpravy dat a potřebné korekce. S využitím ArcGIS Pro byly sestaveny i samotné mapové výstupy. Grafická úprava a finální příprava výstupu pro tisk proběhla v programech Adobe Illustrator a Adobe InDesign ze softwarového balíku Adobe Creative Cloud.

Organizační a technické zabezpečení

Odborné zpracování dat provedl autorský kolektiv ve složení Mgr. Stanislava Spinková, Ph.D., a RNDr. Alena Vondráková, Ph.D., LL.M. Kartografické zpracování a návrh znakového klíče realizovala RNDr. Alena Vondráková, Ph.D., LL.M., na základě rozvržení navrženého Mgr. Jakubem Koníčkem. Na zpracování dat se podíleli Mgr. Stanislava Spinková, Ph.D. (excerpce, příprava tematických dat, jazykovědná analýza), Mgr. Bronislav Stupňánek, Ph.D. (příprava databáze), Mgr. Šimon Tesař (excerpce dat), RNDr. Rostislav Nétek, Ph.D. (datové výpočty), Mgr. Ondřej Štrubl (datové výpočty), Mgr. Jakub Žejdlík (technická příprava dat), RNDr. Alena Vondráková, Ph.D., LL.M. (analýzy, úprava prostorových dat). Technickou přípravu pro tisk zabezpečila RNDr. Alena Vondráková, Ph.D., LL.M. Metodické vedení a odborné konzultace poskytli PhDr. Martina Ireinová, Ph.D., za Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., a prof. RNDr. Vít Voženílek, CSc., za Katedru geoinformatiky Přírodovědecké fakulty UP.

Toto asi nemůžeme konstatovat u názvů nemocí, především tuberkulózy. Názvy s fundujícím přídavným jménem *suchý* se držely po staletí v dobách, kdy lidé touto nemocí trpěli dlouhodobě, avšak neexistovala odborná pomoc, proces chřadnutí, sesychání trval léta. Poté, co byl objeven původce nemoci a vynalezen lék, postupně se stala lékařská péče pro nemocné z široké veřejnosti dostupnou, lidé v kontaktu se zdravotníky přicházeli do styku s lékařskou terminologií, částečně ji přijímali. Jak rozšíření nemoci v populaci ustupovalo, vytrácela se i její stará pojmenování. Výzkum nářečních pojmenování tuberkulózy zachytil v třetí čtvrtině 20. století bohatství morfologických i slovtvorných typů. Každý jazyk se chová ekonomicky, proto i zjištěné bohatství nemohlo být využíváno všemi českými mluvčími, jednotlivé morfologické i slovtvorné typy byly vázány na určité území.

Je očekávatelné, že mluvčí budou i nadále přejímat názvy nově se objevujících nemocí od zdravotníků. I když se v těchto dnech dozvídáme o šíření opičích neštovic v Evropě, pro běžného mluvčí je to onemocnění nové, avšak typ pojmenování není názvem nijak revolučním.

Část jazykového materiálu byla v této publikaci zpracována vůbec poprvé (jednoslovné názvy kalhot podle materiálu, z něhož byly ušity, neštovice).

Část jazykového materiálu byla pojata do *Českého jazykového atlasu* (kalhoty, spodky) nebo byla zveřejněna v samostatných studiích (názvy tuberkulózy, Konečná, 2015, 2018), v našem výzkumu byla tato data konfrontována s údaji z významně vyššího počtu obcí, třebaže materiál z vyššího počtu obcí mohl být zkreslen tím, že k jeho sběru mohlo dojít s až 20letým předstihem.

V některých případech pomohlo rozhojnění materiálu zjistit existenci celých areálů, v nichž byl živý dialektismus, který v datech pro ČJA figuroval jen izolovaně, např. *suška*, příp. též z důvodu postupného vycházení z úzu a zániku tohoto výrazu. Nabízejí se tu dvě možnosti interpretace.

Část sběru dat prováděli sami dialektologové, část dobrovolníci, často z řad učitelů působících ve zkoumané lokalitě. Zatímco při získávání lexikálních, slovtvorných nebo morfologických dat je riziko zkreslení dat nižší, spolehlivost zápisu laiky zvláště u hláskoslovných dat nelze označit za vysokou.

Pokud by se do sběru dat zapojili pouze školení odborníci, výsledky by byly jistě spolehlivější, nebylo by ale možno získat jazykový materiál z tak vysokého počtu lokalit v relativně krátkém čase. Relativně rychle sebraný materiál z velké plochy území vykazuje také vysokou míru srovnatelnosti.

Pro publikaci *Pomnožná jména v nářečích* bylo zpracováno jazykové bohatství, které nezastarává rychle. V době sběru materiálu nebyly ještě propracovány některé jazykovědné teorie, které byly při analýze našeho materiálu použity, např. Dokulilova slovtvorná teorie, nebo sémantické třídění pomnožných jmen.

Avšak poskytovatelé našich jazykových dat už nežijí. Jazykový obraz se v daných lokalitách mohl změnit, dnes nelze vždy ověřit kontext, v němž se pojmenování užívala. Např. pojmenování *osýpka* (*vosejpk*) je hodnoceno v ČJA jako podstatné jméno ženského rodu v jednotném čísle. Nelze ale obzvláště u pomnožných jmen vyloučit, že se v některé z lokalit obzvláště v Čechách nemohlo jednat o podstatné jméno středního rodu skloňovacího typu *kamna, vrata*.

U rodového kolísání výrazů *gatě, katě* a *gařata, kařata* se podařilo na pozadí většího množství dat lépe rozeznat územní rozsah někdejšího využití jednotlivých morfologických typů.

Pokud jde o celkový obraz utvářenosti zkoumaných názvů, územní distribuce jednotlivých slovtvorných typů vykazovala až nečekaně zajímavý výsledek. Bylo zjištěno množství různých slovtvorných typů, ukázala se ale existence velkých areálů, jejichž hranice do značné míry kopírují historické zemské hranice: v mapové projekci se objevil velký souvislý areál u pojmenování kalhot podle materiálu, z něhož jsou vyrobeny, v Čechách a ve Slezsku. Vedle toho složitější situace byla zjištěna v prostoru Moravy, ale i ta složitost je ohraničená zemskými hranicemi a má své vnitřní zákonitosti (srov. např. územní distribuci variant *plátenice* a *plátěnice*).

Projekce názvů virových nemocí, jež se projevují zvláště vyrážkou a horečkou, přinesla svědectví o větších areálech, které se však nekryjí se zemskými hranicemi. Velmi složitá situace tu panuje ve Slezsku.

Různé hláskové obměny názvů neštovic na území Čech potvrzují platnost vlnové teorie Johanna Schmidta, podle které se jazykové změny šíří od ohniska do stran. Výskyt hláskových obměn zčásti kopíruje průběh hranice mezi nářečnými podskupinami, užívání hláskové podoby *neštovice* nepřesahuje hranici nářeční oblasti severovýchodočeské. Varianty *naštovice, našťovice* užívali mluvčí ve spíše okrajových oblastech Čech (na jihu a jihozápadě), s přesahem do západních okrajů oblasti nářečí středočeských.

Pojmenování *spalničky*, jež je shodné se spisovným jazykem, vytvářelo areál společný na území nářečí jihozápadočeských a středočeských. Vedle toho výraz *osýpky* pokrýval areál nářečí severovýchodočeských, středomoravských a východomoravských, přesahoval i do Slezska.

Poměrně složitý obraz přinesla projekce jednotlivých názvů tuberkulózy. Pojmenování motivovaná chřadnutím, ubýváním, sesycháním převažují. Jsou jak domácího původu, tak jde v některých případech o přejímky z němčiny. Název *lunsocht* a další adaptace něm. *Lungensucht* stojí svou sémantickou motivací mimo skupinu s převažující motivací.

Územně podmíněná konkurence některých skloňovacích typů ženského rodu byla zjištěna v hodině dvanácté, neboť pojmenování *souchoty* nebo *souchotě*, už z úzu vymizela.

Otevírá se nyní možnost prozkoumat další typy pomnožných jmen, především názvy oděvů a obuvi. Je třeba zpracovat nářeční materiál s příznakem plurálovosti, který je k dispozici, zvl. názvy starých nástrojů

a jejich součástí, částí technického vybavení používaného v minulosti v zemědělství, další typy pomnožných jmen, která jsou součástí celé řady věcněvýznamových okruhů nářeční slovní zásoby.

Bylo by vhodné získat další důkazy o přechodech mezi gramatickými rody i skloňovacími typy v rámci jednoho

rodu. Vedle kolísání *gatě, katě* × *kařata* lze obdobným způsobem zpracovat např. kolísání tvarů *mejšle, mejšla-ta* a *mejšláky* pro dřeváky na části území Čech. Nabízí se také možnost prozkoumat pomnožná jména na pomezí, mezi něž se řadí jména jako *kapesníčky, zápalky* a také různé druhy obuvi (párová pojmenování).

SHRNUTÍ

Cílem publikace *Pomnožná jména v nářečích* je představit některé specifické rysy podstatných jmen užívaných převážně ve tvaru plurálu a pokud možno demonstrovat tyto zvláštnosti jazykozeměpisnou metodou. U některých pomnožných jmen dochází v českých nářečích ke kolísání gramatického rodu nebo k přechodům k jinému skloňovacímu typu v rámci jednoho gramatického rodu. Morfologické rysy byly hlavním kritériem k výběru pomnožného jména ke zkoumání. Vedle toho nezůstaly stranou výzkumu ani nářeční zvláštnosti v jiných jazykových plánech, jako jsou slovtvorba (*neštovice – neštůvky – neštovky*) nebo hláskosloví (*neštovice – neštovice – naštovice*), příp. též stupeň adaptace výpůjčky z cizího jazyka (*frýzle – frýz*). Ve snaze ukázat co možná nejširší rejstřík tvarů byla do výzkumu zařazena pojmenování různých druhů kalhot (též spodků a jednoslovných názvů kalhot vzniklých univerbizační spojení plátěné, příp. kožené kalhoty)

a různých druhů chorob (označení tuberkulózy, spalniček a neštovic).

Analýzovaný jazykový materiál pochází ze dvou po sobě jdoucích sběrů ve třetí čtvrtině 20. století. Je uložen v Archivu lidového jazyka, který je spravován a budován členy dialektologického oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., od roku 1952. K mapování pomnožných jmen byla vybrána část sbírky získaná ve 40. a 50. letech 20. století korespondenční metodou. Byl sestaven *Slovníkový dotazník pro výzkum českých nářečí* a rozeslán do všech obcí, v nichž tehdy sídlila škola. Data vypsaná z tohoto slovníkového dotazníku doplnila údaje získané terénním nářečním výzkumem uskutečněným v druhé polovině let 60. a v první polovině let 70. českými dialektology. Materiál byl podroben jazykovědné analýze, její výsledky byly ve spolupráci s geoinformatikou vizualizovány na mapách.

PODĚKOVÁNÍ

Publikace vznikla na základě řešení projektu č. DG20P02OVV029 *Nářečí českého jazyka interaktivně. Dokumentace a zpřístupnění mizejícího jazykového dědictví jako nedílné součásti regionálních identit. Poskytovatel podpory Ministerstvo kultury, Program NAKI II.*

V mapě byla použita data, která poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>), podporovaná Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy (projekt č. LM2018101).

SUMMARY

The map layout *Pluralia Tantum in Dialects* deals with Czech dialect specifics of nouns used mostly in the plural. It focuses primarily on morphological phenomena but selectively pays attention to dialect specifics at the phonological, word-formation and lexical levels. To these phenomena, we have chosen some dialect names of specific types of trousers (underpants, linen trousers and leather pants) and different diseases (tuberculosis, measles, smallpox, chickenpox and cowpox).

The material comes from the Folk Language Archive stored in the Czech Language Institute, Czech Academy of Sciences, especially from collections obtained by the correspondence method in the 1940s and 1950s, and collections obtained by field research conducted by trained dialectologists in the 1960s and 1970s.

The research proved oscillation in grammatical gender, grammatical number and oscillation between declension types. Some expressions for trousers or underpants oscillate in grammatical gender (in addition to feminine nouns *gatě* and *katě*, neutra *gačata* and *kačata* appear; similarly, *mozrle* f. and *mouzrlata* n. or *muzrlata* n.). Oscillation in the grammatical number was also evaluated as a dialect phenomenon; it occurs in disease names, e.g. *sušky* pl. and *suška* sg., *úbytě* pl. and *úbití* sg. or *úbytek* sg. (all in meaning 'tuberculosis') or *spalničky* pl. and *spalnička* sg., *osutiny* pl. and *osutina* sg. (both in meaning 'measles'). For some dialect names, the grammatical gender does not differ, but the expressions belong to a different declension type, e.g. *souchotě* (mostly in Bohemia) and *souchoty* (mostly in Moravia and Silesia).

Phonological variations were observed in the naming of smallpox, chickenpox and cowpox: *neštovice*, *neštovice*, *naštovice* and *naštovice*. A richness of

word-formation types is illustrated in names for linen trousers and leather pants and names for smallpox: *neštovice/neštůvky/neštovky*. The loanwords (e.g. *lun-sucht*, *opserung*, *frýzle*, *mozgry*, *mitfresry* or *poky*) and the way and extent of their adaptation to Czech are explored.

Data from dialectological research were processed using the newly created software PROMAP, which calculates the data even in locations where the research did not occur. In addition to the dialect expressions themselves, the input parameters are, for example, distance, angle, the occurrence of natural boundaries (rivers) and others. The data are interpolated in this specific way, and the entire area of interest is covered.

These data were subsequently corrected by experts who processed dialectological data. These included corrections of specific occurrences of words in certain areas or unification of expressions that are the same from a linguistic point of view.

Subsequently, the character key was designed, and the resulting data layers were visualized. The main topic is shown by the area method using the point method for visualization of the so-called doublet, i.e. the occurrence of another dialect expression in the same locality.

There is also a comprehensive text available in the map layout, which explains the presented topics in detail and provides a deeper insight into the data part, including the interpretation of the map content.

The target group of users consists of experts in dialectology and the lay public interested in the presented topics. The maps contain unique, as yet unpublished research results, thanks to which they can become a valuable basis for further study.

INFORMAČNÍ ZDROJE

- BĚLIČ, J. *Dolská nářečí na Moravě*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1954.
- BĚLIČ, J. *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972.
- CUŘÍN, F. *Kapitoly z dějin českých nářečí i pomístních jmen*. Praha: Universita Karlova, 1970, s. 63–64.
- Český jazykový atlas. Praha: Academia, 1992–2011. 6 sv. ISBN 80-200-0014-3 (1. sv.), ISBN 80-200-0574-9 (2. sv.), ISBN 80-200-0654-0 (3. sv.), ISBN 80-200-0921-3 (4. sv.), ISBN 80-200-1339-3 (5. sv.), ISBN 978-80-200-1967-7 (Dodatky). Dostupné z: <https://cja.ujc.cas.cz>
- BOZDĚCHOVÁ, I. Morbus professionalis (K motivovanosti českých názvů nemocí). *Naše řeč*. 2006, 89, 3, s. 113–122. ISSN 0027-8203. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7891>
- CVRČEK, V. a kol. *Mluvnice současné češtiny*. 1. díl. Jak se píše a jak se mluví. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2010, s. 137–138, 167–168, 189, 224, 227, 234. ISBN 978-80-246-1743-5.
- ČECHOVÁ, M. a kol. *Čeština – řeč a jazyk*. 2., přepracované vydání. Praha: ISV nakladatelství, 2000. ISBN 80-85866-57-9.
- ČERNÁ, A. M. *Staročeské knihy lékařské*. Praha: Host, 2006. ISBN 80-7294-204-6.
- ČERNÁ, A. M. *Staročeské názvy chorob*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1485-4.
- ČIŽMÁROVÁ, L. *Jazykový atlas jihozápadní Moravy*. Brno: Masarykova univerzita ve spolupráci s Ústavem pro jazyk český AV ČR, 2000, 446 s. ISBN 80-210-2488-7.
- DANEŠ, F. Jména hromadná a jména jednotlivin. In: DANEŠ, F., M. DOKULIL, J. KUCHARŠ a kol. *Tvoření slov v češtině 2. Odvozování podstatných jmen*. Praha: Academia, 1970, s. 670–672.
- DOKULIL, M. *Tvoření slov v češtině 1*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962, s. 164.
- DOKULIL, M. O vyjadřování jednosti a jedinečnosti v českém jazyce. *Naše řeč*. 1970, 53, 1, s. 1–15.
- EISNER, P. *Chrám i tvrz*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1992. ISBN 80-7106-066-6.
- FIEDLEROVÁ, A. Nástin vývoje pomnožných jmen v češtině. *Slovo a slovesnost*. 1975, 36, 4, s. 266–284. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2330>
- GEBAUER, J. *Historická mluvnice jazyka českého*. Díl III., Tvarosloví. I., Skloňování. Praha: F. Tempský, 1896.
- GEBAUER, J. *Příruční mluvnice jazyka českého pro učitele a studium soukromé*. Praha: Česká grafická společnost Unie, 1904.
- GEBAUER, J. *Staročeský slovník*. Díl II (K–N). Praha: Academia, 1970, s. 428.
- GREGOR, A. *Mluvnice jazyka českého pro vyšší třídy středních škol*. Praha: Bursík & Kohout, knihkupci Karlovy university, 1945.
- GREGOR, A. *Slovník nářečí slavkovsko-bučovického*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1959, s. 31. Dostupné z: <https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/103753>
- HANŽÍKOVÁ, L. Názvy kalhot v češtině z hlediska principů sémantické motivace. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*. 1988, 37, A, Řada jazykovědná, A36, s. 95–101. Dostupné online z: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/101622/A_Linguistica_36-1988-1_15.pdf?sequence=1
- HAVRÁNEK, B. a A. JEDLIČKA. *Česká mluvnice*. 5. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986.
- Internetová jazyková příručka* [online] (2008–2022). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/>
- IREINOVÁ, M. a kol. *Atlas nářečí českého jazyka: krácení vokálů*. Katedra geoinformatiky Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci ve spolupráci s Ústavem pro jazyk Český Akademie věd, v. v. i. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc, 2020. ISBN 978-80-244-5846-5.
- IREINOVÁ, M. a kol. *Kriticky ohrožené jevy našich nářečí*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., ve spolupráci s Katedrou geoinformatiky Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, 2022. ISBN 9788088211167.

- KARLÍK, P., M. NEKULA a Z. RUSÍNOVÁ, eds. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995. ISBN 80-7106-134-4.
- KARLÍK, P., M. NEKULA a J. PLESKALOVÁ, eds. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2016. ISBN 978-80-7422-480-5. Dostupné z: <https://www.czechency.org/>
- KELLNER, A. *Štramberské nářečí*. Brno: Melantrich, 1939, s. 50, 51.
- KELLNER, A. *Východolašská nářečí*. Brno: Melantrich, 1946–1949. 2 sv.
- KLOFEROVÁ, S. Die Struktur der Benennung im Sprachkontakt (anhand des „Tschechischen Sprachatlas“). In: TATZREITER, H., M. HORNUNG, P. ERNST, eds. *Erträge der Dialektologie und Lexikographie. Festgabe für Werner Bauer zum 60. Geburtstag*. Wien, Ed. Praesens, 1999, s. 289–302. ISBN 3-7069-0034-3.
- KLOFEROVÁ, S. K morfologickým moravismům. In: MINÁŘOVÁ, E., K. ONDRÁŠKOVÁ, eds. *Spisovnost a nespisovnost. Zdroje, proměny a perspektivy*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2004, s. 50–54. ISBN 80-210-3568-4.
- KLOFEROVÁ, S. Dialektologie. In: KARLÍK, P., M. KRČMOVÁ, J. PLESKALOVÁ, R. VEČERKA, eds. *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Praha: Academia, 2007, s. 364–365. ISBN 978-80-200-1523-5.
- KLUGE, F. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. De Gruyter, 2011. ISBN 978-311-022364-4.
- KONEČNÁ, S. Pojmenování tuberkulózy v českých nářečích. In: HOLUB, Z., ed. *Dialektologie a geolingvistika v současné střední Evropě II*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2015, s. 80–86. ISBN 978-80-7510-165-5.
- KONEČNÁ, S. O chřadnutí aneb *dyž je člověk chytlý na plúca a dlúho karhá*. In: KLOFEROVÁ, S. a M. ŠIPKOVÁ, eds. *Život ve slovech, slova v životě*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2018, s. 79–84. ISBN 978-80-7422-657-1.
- KRÁLÍK, S. *Nářečí na Kelečsku*. Praha: Academia, 1984, s. 72–79.
- KROUPOVÁ, L. K pomnožným podstatným jménům v současné češtině. *Naše řeč*. 1985, 68, s. 57–62. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6528>
- LAMPRECHT, A. *Středopavské nářečí*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1953, s. 50.
- MACHEK, V. *Etymologický slovník jazyka českého*. 2. opravené a doplněné vydání. Praha: Academia, 1968.
- MALČÍK, P. Dvě poznámky k deskripci pluralií tantum v českých gramatikách. In: BOČEK, V. a B. VYKYPĚL, eds. *Sophia Slavica. Sborník prací věnovaných PhDr. Žofii Šarapatkové k osmdesátým narozeninám*. Brno: Tribun EU, 2014, s. 53–55. ISBN 978-80-263-0734-1.
- MICHALEC, V. a V. VESELÝ. K významu substantiv s převahou plurálových tvarů. *Slovo a slovesnost*. 2016, 77, 3, s. 163–184.
- Mluvnice češtiny 2. Tvarosloví*. Praha: Academia, 1986.
- NOVÁ, J. *Běžná mluva nejmladší generace v západočeském pohraničí*. Rukopis disertační práce. Brno: FF MU, 2016. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/ccyi6/>
- OSOLSOBĚ, K. Plurale tantum. In: KARLÍK, P., M. NEKULA, J. PLESKALOVÁ, eds. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*, 2017. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/PLURALE%20TANTUM>
- Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Praha: J. Otto, 1888–1909. 28 sv.
- PANEVOVÁ, J. a M. ŠEVČÍKOVÁ. Jak se počítají substantiva v češtině. *Slovo a Slovesnost*. 72, 2011, 163–176.
- Příruční slovník jazyka českého*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1935–1957. 8 sv.
- REJZEK, J. *Český etymologický slovník*. Voznice: Leda, 2001, s. 183. ISBN 80-85927-85-3.
- Slovník spisovného jazyka českého*. Praha: Academia, 1960–1971. 4 sv.
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. 3., revidované vydání. Praha: Academia, 2003. ISBN 80-200-1080-7.
- SPINKOVÁ, S. K pomístním jménům s etymonem *-drah-* souvisícím s pohybem dobytka na Moravě a v české části Slezska. In: VALENTOVÁ, I., ed. *Jazykovedné štúdie 29: Život medzi apelatívami a propriami*. Bratislava: Veda, 2011, s. 102–126. ISBN 978-80-224-1213-1.
- Staročeský slovník. Na – objíjeti se*. Praha: Academia, 1977, s. 918–919.
- Staročeský slovník. Obilé – ožžený*. Praha: Academia, 1984, s. 730, 750.

- STŘALKOVÁ, S. *Vybrané staročeské názvy chorob a motivace jejich pojmenování*. Rukopis magisterské diplomové práce, Brno: FF MU, 2013. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/bi47d/>
- STUPŇÁNEK, B. Metodologie interaktivního mapového zpracování systematických gramatických struktur. *Gwary Dziś* [online]. 2020, 12, s. 269–279. ISSN 1898-9276. DOI 10.14746/gd.2020.12.20
- ŠTÍCHA, F. a kol. *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha: Academia, 2013. ISBN 978-80-200-2205-9.
- ŠMILAUER, V. *Nauka o českém jazyku*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972.
- ŠVESTKOVÁ, L. a S. UTĚŠENÝ. Nůžky, nožíky, nožice, nožnice. *Naše řeč*, 1976, 59, 5, s. 267–268. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5950>
- TRÁVNÍČEK, F. *Gebauerova příruční mluvnice jazyka českého pro učitele a studium soukromé*. Praha: Československá grafická společnost Unie, 1936.
- TRÁVNÍČEK, F. *Mluvnice spisovné češtiny. Část I. Hláskosloví – tvoření slov – tvarosloví*. Praha: Slovanské nakladatelství, 1951.
- UTĚŠENÝ, S. *Draha – obciny – pasínky – lada. Onomastické práce I*. Praha: Místopisná komise ČSAV, 1966, s. 105–111.
- VÁHALA, F. Názvy nemocí. In: DANEŠ, F., M. DOKULIL, J. KUCHAR a kol. *Tvoření slov v češtině 2. Odvozování podstatných jmen*. Praha: Academia, 1970, s. 670–672.
- VESELÝ, V. Kategorie kvantity a její vyjadřování v jazyce. In: BLÁHA, O. a O. ULIČNÝ, eds. *Úvahy o české morfologii. Studie k moderní mluvnici češtiny*. 2013, 6, s. 85–101.
- VOKURKA, M., J. HUGO a kol. *Velký lékařský slovník*. 10., aktualizované vydání. Praha: Maxdorf, 2015. ISBN 978-80-7345-456-2.
- VONDRÁČEK, M. Příznak *tantum* v morfologii češtiny. *Bohemistyka*. 2020, 2, s. 166–176. ISSN 1642–9893. DOI: 10.14746/bo.2020.2.2. Dostupné z: <http://www.bohemistyka.pl/artykuly/2020/Vondracek.pdf>
- VOŽENÍLEK, V. a kol. Mapping, synthesis and visualization of Czech dialects. *International Journal of Cartography* [online]. 2022, 8(1), 148–163. ISSN 2372-9333. DOI 10.1080/23729333.2021.1978039
- VOŽENÍLEK, V., J. KAŇOK a kol. *Metody tematické kartografie: vizualizace prostorových jevů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci pro katedru geoinformatiky, 2011. ISBN 978-80-244-2790-4.
- WAHRIG, G. *Deutsches Wörterbuch*. Gütersloh/München: Bertelsmann Lexikon Verlag, 2000. ISBN 3-577-10446-5.
- WOJNAROVÁ, S. Pomístní jména obsahující apelativa *draha* a *dráha* z pohledu (nejen) lidové etymologie. In: *Varia 27: Zborník príspevkov z 27. kolokvia mladých jazykovedcov (Banská Bystrica – Šachtičky 21. 11.–23. 11. 2018)*. Banská Bystrica: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri JÚLŠ SAV 2019, s. 210–219. ISBN 978-80-557-4631-2. Dostupné z: <https://www.juls.savba.sk/ediela/varia/27/Varia27.pdf>

PŘÍLOHA 1 – MAP DATA VISUALIZATION RECORD

Topografický podklad všech map

Jev	Vrstva	Zdroj dat	Geoprvek	Rozlišovací atribut		Znak	Parametry znaku	Parametry popisu
krajská města	Kraj DefiniciBod	ArcCR 4.0	bod	-	-	○	obrys: 0-0-0-75 (CMYK), velikost: 5,3 pt, tloušťka obrysu: 0,45 pt halo: výplň: 0-0-0-0 (CMYK), průhlednost: 50 %, šířka: 0,45 pt	Bebas Neue Pro, verzálky, výplň: 0-0-0-70 (CMYK), velikost: 7,9 pt halo: výplň: 0-0-0-0 (CMYK), průhlednost: 50 %, šířka: 0,45 pt
okresní města	Okres DefiniciBod	ArcCR 4.0	bod	-	-	○	obrys: 0-0-0-75 (CMYK), velikost: 5,3 pt, tloušťka obrysu: 0,45 pt halo: výplň: 0-0-0-0 (CMYK), průhlednost: 50 %, šířka: 0,45 pt	Bebas Neue Pro, minusky, výplň: 0-0-0-70 (CMYK), velikost: 7,9 pt halo: výplň: 0-0-0-0 (CMYK), průhlednost: 50 %, šířka: 0,45 pt
státní hranice	Stat	ArcCR 4.0	linie	TYP	státní hranice		barva: 0-0-0-45 (CMYK), tloušťka: 1,3 pt	-
	Lemovka	vlastní	polygon	outside buffer vrstvy Stat (2,5 km)			výplň: 0-0-0-20 (CMYK)	-
vodní plochy	VodniPlochyP	výběr z ArcCR 4.0	polygon	-	-		výplň: 77-25-0-0 (CMYK)	-
vodní toky	VodniTokyL	výběr z ArcCR 4.0	linie	-	-		barva: 77-25-0-0 (CMYK), tloušťka: 0,45 pt	-
stínovaný reliéf	Stinovany Relief	ArcCR 4.0	rastr	Value	34–252		rozsah barev: 0-0-0 až 0-0-0-100 (CMYK), zdroj osvětlení: SZ, kontrast: +15 %, jas: +40 %, průhlednost: 80 %	-

Výrazy *gatě*, *katě*, *gařata* a *kařata* pro kalhoty

Jev	Vrstva	Zřroj dat	Geoprvek	Rozlišovací atribut	Znak	Parametry znaku	Parametry popisu	
výraz	kalhotyP	vlastní	polygon	VARIANTA	katě		výplň: 44-0-18-0 (CMYK)	font: Barlow Semi Condensed, výplň: 0-0-0-100 (CMYK) velikost: variabilní podle velikosti ploch halo: 0,45 pt, výplň: 0-0-0 (CMYK), průhlednost halo: 50 %
					kařata		výplň: 44-31-2-0 (CMYK)	
					gatě		výplň: 19-0-40-0 (CMYK)	
					neuzívá se		výplň: 0-0-0-30 (CMYK)	
výraz	kalhotyB	vlastní	bod	VARIANTA	katě		obrys: 0-0-0-0 (CMYK), velikost: 7,9 pt, tlouřtka obrusu: 0,6 pt	
					kařata		výplň: 44-31-2-0 (CMYK)	
					gařata		výplň: 24-41-1-0 (CMYK)	

Výrazy gatě, katě a katáta pro spodky

Jev	Vrstva	Zdroj dat	Geoprvek	Rozlišovací atribut		Znak	Parametry znaku	Parametry popisu
výraz	spodkyP	vlastní	polygon	VARIANTA	katě		výplň: 44-0-18-0 (CMYK)	font: Barlow Semi Condensed, výplň: 0-0-0-100 (CMYK) velikost: variabilní podle velikosti ploch halo: 0,45 pt, výplň: 0-0-0-0 (CMYK), průhlednost halo: 50 %
					katáta		výplň: 44-31-2-0 (CMYK)	
					gatě		výplň: 19-0-40-0 (CMYK)	
					spodní gatě		výplň: 19-0-40-0 (CMYK), úhel sklonu: 45 °, barva šraf: 50-0-100-0 (CMYK), tloušťka šraf: 2 pt, rozestup šraf: 8 pt	
					podvilkací gatě		výplň: 19-0-40-0 (CMYK), úhel sklonu: 45 °, barva šraf: 0-0-0-50 (CMYK), tloušťka šraf: 2 pt, rozestup šraf: 4 pt	
					neučívá se		výplň: 0-0-0-30 (CMYK)	
výraz	spodkyB	vlastní	bod	VARIANTA	katě		výplň: 44-0-18-0 (CMYK), obrys: 0-0-0-0 (CMYK), velikost: 7,9 pt, tloušťka obrysu: 0,6 pt	-

Vybrané jednoslovné názvy plátěných kalhot

Jev	Vrstva	Zdroj dat	Geoprvek	Rozlišovací atribut	Znak	Parametry znaku	Parametry popisu	
výraz	plátene_ kalhotyP	vlastní	polygon	VARIANTA	plátěnky		výplň: 0-13-23-0 (CMYK)	font: Barlow Semi Condensed, výplň: 0-0-0-100 (CMYK) velikost: variabilní podle velikosti ploch halo: 0,45 pt, výplň: 0-0-0-0 (CMYK), průhlednost halo: 50 %
					plátěnice		výplň: 0-41-71-0 (CMYK)	
					plátěnice		výplň: 0-22-41-0 (CMYK)	
					plátěnáče		výplň: 100-0-100-0 (CMYK)	
					plátěňáky		výplň: 50-0-100-0 (CMYK)	
					plátěňáky		výplň: 30-0-60-0 (CMYK)	
					plátěňáčky		výplň: 52-48-2-0 (CMYK)	
					plátěky		výplň: 42-72-0-0 (CMYK)	
					plátěsy		výplň: 24-41-1-0 (CMYK)	
					výraz	plátene_ kalhotyB	vlastní	
plátěnice		výplň: 0-22-41-0 (CMYK)						
plátěňáky		výplň: 50-0-100-0 (CMYK)						
plátěňáky		výplň: 30-0-60-0 (CMYK)						
plátěky		výplň: 42-72-0-0 (CMYK)						

Vybrané jednoslovné názvy kožených kalhot

Jev	Vrstva	Zdroj dat	Geoprvek	Rozlišovací atribut		Znak	Parametry znaku		Parametry popisu
výraz	kozene_kalhotyB	vlastní	polygon	VARIANTA	koženky		výplň: 0-13-22-0 (CMYK)	font: Barlow Semi Condensed, výplň: 0-0-0-100 (CMYK) velikost: variabilní podle velikosti ploch halo: 0,45 pt, výplň: 0-0-0 (CMYK), průhlednost halo: 50 %	
					kožínky		výplň: 0-71-79-0 (CMYK)		
					koženice		výplň: 0-25-44-0 (CMYK)		
					kožeňáky		výplň: 30-0-60-0 (CMYK)		
					kožeňáčky		výplň: 50-0-100-0 (CMYK)		
					kožáky		výplň: 30-60-0-0 (CMYK)		
					kožeňáče		výplň: 100-0-100-0 (CMYK)		
					kožeňčata		výplň: 40-40-60-30 (CMYK)		
	kozene_kalhotyB	vlastní	bod	VARIANTA	kožínky		výplň: 0-71-79-0 (CMYK)	obrys: 0-0-0-0 (CMYK), velikost: 7,9 pt, tloušťka obrýsu: 0,6 pt	
					kožovky		výplň: 0-88-37-0 (CMYK)		
					koženice		výplň: 0-25-44-0 (CMYK)		
					kožeňáky		výplň: 30-0-60-0 (CMYK)		
					kožáky		výplň: 30-60-0-0 (CMYK)		

Názvy tuberkulózy vytvořené od přídavného jména *suchý*

Jev	Vrstva	Zdroj dat	Geoprvek	Rozlišovací atribut	Znak	Parametry znaku	Parametry popisu	
výraz	tuberkulo- za1_P	vlastní	polygon	VARIANTA		výplň: 30-0-60-0 (CMYK)	font: Barlow Semi Condensed, výplň: 0-0-0-100 (CMYK) velikost: variabilní podle velikosti ploch halo: 0,45 pt, výplň: 0-0-0 (CMYK), průhlednost halo: 50 %	
						výplň: 20-40-0-0 (CMYK)		
						výplň: 35-70-0-0 (CMYK)		
						výplň: 35-0-0-0 (CMYK)		
						výplň: 0-0-100-0 (CMYK)		
						výplň: 0-25-50-0 (CMYK)		
						výplň: 0-10-20-0 (CMYK)		
						výplň: 0-50-100-5 (CMYK)		
						výplň: 0-50-50-0 (CMYK)		
						výplň: 70-0-50-0 (CMYK)		
						výplň: 0-60-0-0 (CMYK)		
						výplň: 20-40-0-0 (CMYK)		obrys: 0-0-0-0 (CMYK), velikost: 7,9 pt, tloušťka obrysu: 0,6 pt
						výplň: 35-0-0-0 (CMYK)		
						výplň: 0-25-50-0 (CMYK)		
						výplň: 0-10-20-0 (CMYK)		
	výplň: 70-0-50-0 (CMYK)							
výraz	tuberkulo- za1_DZ	vlastní	bod	VARIANTA		výplň: 30-0-60-0 (CMYK)		
						výplň: 20-40-0-0 (CMYK)		
						výplň: 35-70-0-0 (CMYK)		
						výplň: 35-0-0-0 (CMYK)		
						výplň: 0-0-100-0 (CMYK)		

Jev	Vrstva	Zdroj dat	Geoprvek	Rozlišovací atribut	Znak	Parametry znaku	Parametry popisu
výraz	tuberkulo- za1_D1	vlastní	polygon				font: Barlow Semi Condensed, výplň: 0-0-0-100 (CMYK) velikost: variabilní podle velikosti ploch halo: 0,45 pt, výplň: 0-0-0 (CMYK), průhlednost halo: 50 %
						úhel sklonu: 45 °, tloušťka šraf: 2 pt, rozestup šraf: 4 pt	
				souchotiny		barva šraf: 30-0-60-0 (CMYK)	
				souchotina		barva šraf: 50-0-100-0 (CMYK)	
				souchoty		barva šraf: 20-40-0-0 (CMYK)	
				souchota		barva šraf: 35-70-0-0 (CMYK)	
				souchotě		barva šraf: 35-0-0-0 (CMYK)	
				souchotí		barva šraf: 0-0-100-0 (CMYK)	
				sušky		barva šraf: 0-25-50-0 (CMYK)	
				suška		barva šraf: 0-10-20-0 (CMYK)	
				soušky		barva šraf: 0-50-100-5 (CMYK)	
				souška		barva šraf: 0-40-80-5 (CMYK)	
				souše		barva šraf: 0-50-100-40 (CMYK)	
				sušiny		barva šraf: 0-100-100-0 (CMYK)	
				sušinky		barva šraf: 0-50-50-0 (CMYK)	
				sušánky		barva šraf: 64-32-2-0 (CMYK)	
				suchá nemoc		barva šraf: 70-0-50-0 (CMYK)	
				souchačky		barva šraf: 0-60-0-0 (CMYK)	
				soukenice		barva šraf: 0-100-0-0 (CMYK)	
				soukavice		barva šraf: 0-100-0-20 (CMYK)	
				suchár		barva šraf: 0-0-0-60 (CMYK)	

Jev	Vrstva	Zdroj dat	Geoprvek	Rozlišovací atribut		Znak	Parametry znaku		Parametry popisu
výraz	tuberkulo- za1_D2	vlastní	bod	VARIANTA	souchoty		výplň: 20-40-0-0 (CMYK)	obrys: 0-0-0-0 (CMYK), velikost: 7,9 pt, tloušťka obrýsu: 0,6 pt	-
					souchotě		výplň: 35-0-0-0 (CMYK)		
					sušky		výplň: 0-25-50-0 (CMYK)		
					suška		výplň: 0-10-20-0 (CMYK)		
					suchá nemoc		výplň: 70-0-50-0 (CMYK)		

Další názvy tuberkulózy

Jev	Vrstva	Zdroj dat	Geoprvek	Rozlišovací atribut	Znak	Parametry znaku	Parametry popisu	
výraz	tuberkulo- za2_P	vlastní	polygon	VARIANTA		výplň: 0-25-50-0 (CMYK)	font: Barlow Semi Condensed, výplň: 0-0-0-100 (CMYK) velikost: variabilní podle velikosti ploch halo: 0,45 pt, výplň: 0-0-0-0 (CMYK), průhlednost halo: 50 %	
					úbytě			výplň: 0-50-100-0 (CMYK)
					úbytí			výplň: 30-0-0-0 (CMYK)
					újmy f.			výplň: 15-0-0-0 (CMYK)
					újmy m.			výplň: 0-50-50-0 (CMYK)
					adapta ce něm. Abzehrung			výplň: 30-70-100-20 (CMYK)
					žravý opserunk			výplň: 0-75-75-0 (CMYK)
					adapta ce něm. Auszehrung			výplň: 30-70-0-0 (CMYK)
					adapta ce něm. Galoppun- gen(schwind) sucht			výplň: 0-40-0-0 (CMYK)
					kalupírky			výplň: 0-70-0-0 (CMYK)
					kalupírka			výplň: 25-0-50-0 (CMYK)
					adapta ce něm. Lungensucht			výplň: 50-0-100-0 (CMYK)
					spojení přídavného jména suchý a adapta ce něm. Lungensucht			výplň: 0-0-100-0 (CMYK)
mze								

Jev	Vrstva	Zdroj dat	Geoprvek	Rozlišovací atribut	Znak	Parametry znaku	Parametry popisu	
výraz	tuberkulo- za2_D	vlastní	bod	VARIANTA	úbytě	●	výplň: 0-25-50-0 (CMYK)	obrys: 0-0-0-0 (CMYK), velikost: 7,9 pt, tloušťka obrysu: 0,6 pt
					úbytí	●	výplň: 0-50-100-0 (CMYK)	
					úbytek	●	výplň: 1-6-32-0 (CMYK)	
					újmy f.	●	výplň: 30-0-0-0 (CMYK)	
					adaptace něm. Abzehrung	●	výplň: 0-50-50-0 (CMYK)	
					adaptace něm. Auszehrung	●	výplň: 0-75-75-0 (CMYK)	
					kalupirauserunk	●	výplň: 0-50-0-10 (CMYK)	
					adaptace něm. Galoppplun- gen(schwind)sucht	●	výplň: 30-70-0-0 (CMYK)	
					kalupírky	●	výplň: 0-40-0-0 (CMYK)	
					kalupír	●	výplň: 0-15-0-0 (CMYK)	
					kalupinky	●	výplň: 0-100-0-0 (CMYK)	
					spěšná nemoc	●	výplň: 0-100-0-50 (CMYK)	
					adaptace něm. Lungensucht	●	výplň: 25-0-50-0 (CMYK)	
					Spojení přídavného jména suchý a adaptace něm. Lungensucht	●	výplň: 50-0-100-0 (CMYK)	
škrofle	●	výplň: 0-0-0-50 (CMYK)						
mze	●	výplň: 0-0-100-0 (CMYK)						

Názvy spalniček

Jev	Vrstva	Zdroj dat	Geoprvek	Rozišovací atribut		Znak	Parametry znaku	Parametry popisu
výraz	spalnický_P	vlastní	polygon	VARIANTA	spalnický		výplň: 0-30-60-0 (CMYK)	font: Barlow Semi Condensed, výplň: 0-0-0-100 (CMYK) velikost: variabilní podle velikosti ploch halo: 0,45 pt, výplň: 0-0-0-0 (CMYK), průhlednost halo: 50 %
					spalnice		výplň: 0-50-100-0 (CMYK)	
					osýpky		výplň: 30-60-0-0 (CMYK)	
					osýpka		výplň: 50-75-0-0 (CMYK)	
					osuje		výplň: 0-80-0-0 (CMYK)	
					ospice		výplň: 50-0-100-0 (CMYK)	
					červenky		výplň: 0-80-80-0 (CMYK)	
výraz	spalnický_D1	vlastní	polygon	VARIANTA	spalnický		barva šraf: 0-30-60-0 (CMYK)	font: Barlow Semi Condensed, výplň: 0-0-0-100 (CMYK) velikost: variabilní podle velikosti ploch halo: 0,45 pt, výplň: 0-0-0-0 (CMYK), průhlednost halo: 50 %
					spalnicka		barva šraf: 0-70-100-0 (CMYK)	
					spalinky		barva šraf: 10-50-60-0 (CMYK)	
					osýpky		barva šraf: 30-60-0-0 (CMYK)	
					obsypky		barva šraf: 0-0-0-50 (CMYK)	
					osýpka		barva šraf: 50-75-0-0 (CMYK)	
					osutina		barva šraf: 0-30-0-0 (CMYK)	
					ospice		barva šraf: 50-0-100-0 (CMYK)	
					adaptaace něm. Masern		barva šraf: 40-0-0-0 (CMYK)	
					adaptaace něm. Friesel		barva šraf: 0-0-100-0 (CMYK)	
					rytle		barva šraf: 69-58-0-0 (CMYK)	
					litry		barva šraf: 0-0-0-75 (CMYK)	

Názvy neštvic

Jev	Vrstva	Zdroj dat	Geoprvek	Rozlišovací atribut	Znak	Parametry znaku	Parametry popisu	
výraz	neštvicice_P	vlastní	polygon	VARIANTA	neštvicice		výplň: 0-40-80-0 (CMYK)	font: Barlow Semi Condensed, výplň: 0-0-0-100 (CMYK) velikost: variabilní podle velikosti ploch halo: 0,45 pt, výplň: 0-0-0-0 (CMYK), průhlednost halo: 50 %
					neštvicice		výplň: 0-20-40-0 (CMYK)	
					spojení přidavného jména a výrazu neštvicice		výplň: 0-50-100-10 (CMYK)	
					naštvicice		výplň: 0-60-50-0 (CMYK)	
					naštvicice		výplň: 0-90-75-0 (CMYK)	
					neštvíčky		výplň: 0-0-100-0 (CMYK)	
					neštvíčky		výplň: 0-0-50-0 (CMYK)	
					neštvíčky		výplň: 0-0-50-15 (CMYK)	
					ošypky		výplň: 50-75-0-0 (CMYK)	
					spojení přidavného jména a výrazu ošypky		výplň: 40-40-0-0 (CMYK)	
					ospice		výplň: 100-0-50-0 (CMYK)	
					spojení přidavného jména a výrazu ospice		výplň: 60-0-30-0 (CMYK)	
					černá ospa		výplň: 40-0-20-0 (CMYK)	
					mouzry		výplň: 75-0-100-0 (CMYK)	
					mouzdry		výplň: 50-0-100-0 (CMYK)	
					mouzřata		výplň: 25-0-100-0 (CMYK)	
mitřesry		výplň: 30-100-50-0 (CMYK)						
poky		výplň: 30-55-100-15 (CMYK)						

Jev	Vrstva	Zdroj dat	Geoprvek	Rozlišovací atribut	Znak	Parametry znaku	Parametry popisu
výraz	nestovice_D	vlastní	bod	neštovice		výplň: 0-20-40-0 (CMYK)	obrys: 0-0-0-0 (CMYK), velikost: 7,9 pt, tloušťka obrysu: 0,6 pt
				spojení přídatného jména a výrazu neštovice		výplň: 0-50-100-10 (CMYK)	
				naštovice		výplň: 0-60-50-0 (CMYK)	
				černé naštovice		výplň: 0-20-40-10 (CMYK)	
				naštovičky		výplň: 0-90-0-0 (CMYK)	
				neštůvky		výplň: 0-0-100-0 (CMYK)	
				osýpky		výplň: 50-75-0-0 (CMYK)	
				spojení přídatného jména a výrazu osýpky		výplň: 40-40-0-0 (CMYK)	
				ospice		výplň: 100-0-50-0 (CMYK)	
				spojení přídatného jména a výrazu ospice		výplň: 60-0-30-0 (CMYK)	
mozgry		výplň: 75-0-100-0 (CMYK)					

EDICE M·A·P·S·

Ediční řada M·A·P·S· (Map and Atlas Product Series) je určena k podpoře publikační činnosti pracovníků a studentů Katedry geoinformatiky Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. V rámci *Ediční řady M·A·P·S·* je možné publikovat výsledky dosažené při vědecko-výzkumné činnosti a studiu na Přírodovědecké fakultě Univerzity Palackého v Olomouci ve formě mapy, souboru map nebo atlasu (v analogové či digitální formě). Všechny tituly procházejí recenzním řízením dvěma nezávislými oponenty (kartografem a tematikem) a jsou vydávány přednostně ve Vydavatelství Univerzity Palackého.

Licenční nakladatelské smlouvy jsou uzavírány v souladu se zákonem č. 121/2000 Sb., o právu autorském a o právech souvisejících s právem autorským. Vydání publikace se řídí směrnicí rektora UP č. B3-14/7-SR *Ediční činnost Univerzity Palackého v Olomouci*.

V ediční řadě bylo dosud publikováno 23 titulů.

Edice získala zvláštní ocenění **Mapa roku 2016** České kartografické společnosti.

Tituly v ediční řadě M·A·P·S·

- Voženílek, V., Šaradín, P. a kol. (2009): Atlas voleb do Zastupitelstva Olomouckého kraje 2000, 2004 a 2008 (M·A·P·S· 1)
- Burian, J. a kol. (2010): Vývoj města Olomouce v letech 1930–2009 na základě analýzy funkčních ploch (M·A·P·S· 2)
- Květoň, V., Voženílek, V. (2011): Klimatické oblasti Česka: klasifikace podle Quitta za období 1961–2000 (M·A·P·S· 3)
- Pászto, V., Brychtová, A. a kol. (2012): Obce České republiky - příslušnost k venkovskému a městskému prostoru k 31. 12. 2010 (M·A·P·S· 4)
- Vondráková, A. a kol. (2012): Dopravní dostupnost Prahy - časová dostupnost v silniční a železniční síti v roce 2012 (M·A·P·S· 5)
- Bělka, L., Voženílek, V. (2016): Prototyp topografické ortofotomapy 1 : 25 000: SOLNICE M-33-069-A-d (M·A·P·S· 6)
- Bělka, L., Voženílek, V. (2016): Prototyp topografické ortofotomapy 1 : 5 000: SOLNICE (M·A·P·S· 7)
- Samec, P. a kol. (2016): Zóny ohrožení lesů České republiky (M·A·P·S· 8)
- Samec, P. a kol. (2016): Růstové podmínky lesů České republiky (M·A·P·S· 9)
- Samec, P. a kol. (2016): Stav ekosystémů České republiky (M·A·P·S· 10)
- Hudeček, T. a kol. (2016): Atlas dopravní dostupnosti v České republice (M·A·P·S· 11)
- Vondráková, A., Voženílek, V., Rychtaříková, J. (2016): Atlas vysokého školství v České republice 2001-2014 (M·A·P·S· 12)
- Kolejka, J. a kol. (2018): Postindustriální krajina Česka: typologie na základě identifikace a vymezení z roku 2012 (M·A·P·S· 13)
- Vondráková, A., Rychtaříková, J., Voženílek, V. a kol. (2020): Obyvatelstvo Česka - Vitální index (M·A·P·S· 14)
- Vondráková, A., Rychtaříková, J., Voženílek, V. a kol. (2020): Obyvatelstvo Česka - Věková struktura (M·A·P·S· 15)
- Vondráková, A., Rychtaříková, J., Voženílek, V. a kol. (2020): Obyvatelstvo Česka - Index ekonomického zatížení (M·A·P·S· 16)
- Samec, P., Voženílek, V., Barvíř, R., Vondráková, A. (2020): Trvalé abiotické predispozice chřadnutí lesů (M·A·P·S· 17)
- Ireinová, M., Voženílek, V., Pospíšil, M., Koniček, J., Vondráková, A. (2020): Atlas nářečí českého jazyka – krácení vokálů (M·A·P·S· 18)
- Ireinová, M., Voženílek, V. a kol. (2022): Atlas nářečí českého jazyka 2 – instrumentál plurálu (M·A·P·S· 19)
- Stupňánek, B., Vondráková, A. (2022): Slezské asibilace ve druhé polovině 20. století (M·A·P·S· 20)
- Stupňánek, B., Vondráková, A. (2022): Výsledky vývoje tvrdého Y (M·A·P·S· 21)
- Stupňánek, B., Vondráková, A. (2022): Ústup dvojího L ve 20. století (M·A·P·S· 22)
- Spinková, S., Vondráková, A. (2022): Pomnožná jména v nářečích (M·A·P·S· 23)

Pomnožná jména v nářečích

Mgr. Stanislava Spinková, Ph.D.¹

RNDr. Alena Vondráková, Ph.D., LL.M.²

¹ Dialektologické oddělení, Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, v. v. i.

² Katedra geoinformatiky, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci

Výkonný redaktor: prof. RNDr. Jan Hlaváč, Ph.D.

Odpovědná redaktorka: Mgr. Háta Kreisinger Komňacká

Technická redaktorka: RNDr. Alena Vondráková, Ph.D., LL.M.

Jazyková korektura: PhDr. Zina Komárková, Mgr. Petra Přadková, Mgr. Šimon Tesař

ISBN 978-80-244-6166-3 (print)

ISBN 978-80-244-6168-7 (iPDF)

www.CeskaNareci.cz

Publikace vznikla na základě řešení projektu č. DG20P02OVV029 *Nářečí českého jazyka interaktivně. Dokumentace a zpřístupnění mizejícího jazykového dědictví jako nedílné součásti regionálních identit.*

Poskytovatel podpory Ministerstvo kultury, Program NAKI II.

Vydala Univerzita Palackého v Olomouci pro Katedru geoinformatiky jako její 98. titul.

www.vydavatelstvi.upol.cz

1. vydání

Olomouc 2022

© Univerzita Palackého v Olomouci, 2022

VUP 2022/0255–0259

ISBN 978-80-244-6165-6 (soubor)

Předmětem hlavní činnosti Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky, v. v. i., je vědecký výzkum v oblasti českého národního jazyka, jeho současného stavu a historického vývoje a jeho vztahu k jiným jazykům, zejména pokud jde o slovní zásobu, gramatickou stavbu, slohovou diferenciaci a výstavbu textů, a dále v oblasti obecné lingvistiky a didaktiky jazyků. Předmětem jiné činnosti je výuka českého jazyka i cizích jazyků pro subjekty mimo AV ČR v rozsahu volné kapacity jazykových kurzů.

Pracovníci Ústavu pro jazyk český pedagogicky působí na řadě vysokých škol a přispívají tak k rozvoji vzdělanosti české společnosti v oblasti českého jazyka. Zapojují se též do popularizačních aktivit a zprostředkovávají aktuální výsledky výzkumu veřejnosti.

Dialektologické oddělení je jediným akademickým pracovištěm v České republice, které se systematicky zabývá zkoumáním nespisovných útvarů českého národního jazyka; vedle problematiky tradičních teritoriálních dialektů a formování interdialektů zkoumá zvláštnosti běžné mluvy, a to i v oblastech s různou mírou migrace obyvatelstva, tj. ve městech a v pohraničních oblastech. Výsledkem jazykovězeměpisného zpracování nářečního materiálu je šestidílný *Český jazykový atlas*, pracovníci oddělení se podílejí též na vzniku svazků *Slovanského jazykového atlasu* a *Evropského jazykového atlasu*. Současná bádání se soustřeďují na **výzkum nářečního lexika** ve sféře apelativní (*Slovník nářečí českého jazyka*) i propriální (*Slovník pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku*).

Katedra geoinformatiky Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci je ve svém oboru známým a uznávaným subjektem. Tento kredit získala především aktivní účastí na vrcholných odborných akcích, řešení odborných studií a grantů, bohatou publikační činností a řadou odborných aktivit (pořádáním konferencí, vydáváním vědeckých monografií, map a atlasů, členstvím ve vrcholných orgánech odborných společností geografů, kartografů a geoinformatiků).

Katedra se **odborně profiluje zejména v oblasti kartografické tvorby map** (v edici M-A-P-S- například *Klimatické oblasti Česka podle Quitta*, *Topografické ortofotomapy*, *Postindustriální krajiny Česka*) a **atlasů** (*Atlas podnebí Česka*, *Hranicko*, *Atlas fenologických poměrů Česka*, *Atlas dopravní dostupnosti ČR*, *Atlas vysokého školství* aj.) a **v oblasti geoinformačních technologií**. Vedle vědeckovýzkumných grantů a kartografických projektů byly na Katedře geoinformatiky řešeny projekty věnované pokročilým výpočetním metodám při odhalování prostorových vazeb v přírodních a socioekonomických systémech.

Katedra aktivně spolupracuje s řadou významných domácích pracovišť (např. Český hydrometeorologický ústav, Český statistický úřad, Český úřad zeměměřický a katastrální, Krajský úřad Olomouckého kraje, Magistrát města Olomouce) a mnoha zahraničními univerzitami (např. v Salzburku, Londýně, Bochumi, Lipsku, Krakově, Budapešti, Vídni, Paříži, Valencii, Istanbulu).

Mgr. Stanislava Spinková, Ph.D., je členkou dialektologického oddělení Ústavu pro jazyk český Akademie věd ČR, v. v. i. Vyrostla v láskyplném a podnětném jazykovědném prostředí, z něhož nebylo možno uniknout. Podílí se na výzkumu českých nářečí a zpracování jeho výsledků různými metodami, mimo jiné metodou jazykovězeměpisnou. Mezi její odborné zájmy patří dále slovtvorné postupy v jazyce, chování češtiny v kontaktu s jazyky sousedních států a také nesmírně zajímavá problematika vlastních jmen. Je spoluautorkou vznikajícího *Slovníku nářečí českého jazyka* a *Slovníku pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku*.

RNDr. Alena Vondráková, Ph.D., LL.M., je kartografkou tělem i duší. Působí na Katedře geoinformatiky jako odborný asistent se zaměřením na tematickou a atlasovou kartografii, uživatelské aspekty, tyflokartografii a politiku prostorových dat. Jejím velkým koníčkem je design a grafika, což se snaží promítnout i do své práce a vyučuje i kartografický design a DTP. Je autorkou a spoluautorkou velkého množství map a atlasů. Věnuje se aktivně práci v České kartografické společnosti a je předsedkyní odborné komise pro soutěž Mapa roku.